

# **DE MAATSCHAPPELIJKE BETEKENIS VAN TOPSPORT**

---

Literatuurstudie in opdracht van het Ministerie van VWS



# DE MAATSCHAPPELIJKE BETEKENIS VAN TOPSPORT

---

Literatuurstudie in opdracht van het Ministerie van VWS

Augustus 2012

Departement Bestuurs- en Organiseringswetenschap (USBO)  
Universiteit Utrecht



Universiteit Utrecht



---

Prof. dr. Maarten van Bottenburg (USBO)  
Dr. Agnes Elling (Mulier Instituut)  
Drs. Paul Hover (Mulier Instituut)  
Sélène Brinkhof, MA (USBO)  
David Romijn, MSc (Mulier Instituut)

ISBN 978-90-5472-198-7

NUR 488

### **Auteurs**

Prof. dr. Maarten van Bottenburg (USBO)

Dr. Agnes Elling (Mulier Instituut)

Drs. Paul Hover (Mulier Instituut)

Sélène Brinkhof, MA (USBO)

David Romijn, MSc (Mulier Instituut)

### **Uitgeverij**

Arko Sports Media, Nieuwegein

### **Eindredactie**

Rimke de Groot

### **Ontwerp en opmaak**

Pencilpoint – Reclame & Vormgeving, Woerden

### **Fotografie omslag**

ANP PHOTO

### **Drukwerk**

PreVision, Eindhoven

### **© 2012 Arko Sports Media, Nieuwegein/Mulier Instituut, Utrecht/Bottenburg/Brinkhof**

Behoudens uitzondering door de wet gesteld mag, zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n) op het auteursrecht, c.q. de uitgever van deze uitgave door de rechthebbende(n) gemachtigd namens hem (hen) op te treden, niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, hetgeen ook van toepassing is op de gehele of gedeeltelijke bewerking.

De uitgever is met uitsluiting van ieder ander gerechtigd de door derden verschuldigde vergoedingen voor kopiëren, als bedoeld in artikel 17 lid 2, Auteurswet 1912 en in het KB van 20 juni 1974 (Stb. 351) ex artikel 16b., te innen en/of daartoe in en buiten rechte op te treden.

# INHOUD

---

|   |           |
|---|-----------|
| <b>1. Inleiding</b>   | <b>7</b>  |
| 1.1 Aanleiding  | 7         |
| 1.2 Probleemstelling  | 10        |
| 1.3 Onderzoeksaanpak  | 10        |
| 1.4 Onderzoeksuitvoering en -beperkingen                                | 12        |
| 1.5 Leeswijzer  | 13        |
| <b>2. De ontplooiingswaarde van topsport</b>                            | <b>15</b> |
| 2.1 Inleiding   | 15        |
| 2.2 De invloed van topsport op schoolprestaties                         | 16        |
| 2.3 De invloed van de topsportloopbaan op de verdere levensloop         | 16        |
| 2.4 De ontplooiingswaarde: witte vlekken                                | 17        |
| <b>3. De inspiratiewaarde van topsport</b>                              | <b>19</b> |
| 3.1 Inleiding   | 19        |
| 3.2 De invloed van topsport op de omvang van het sportpubliek           | 19        |
| 3.3 De invloed van topsport op de omvang van de sportbeoefening         | 20        |
| 3.4 De inspiratiewaarde: witte vlekken                                  | 23        |
| <b>4. De identificatiewaarde van topsport</b>                           | <b>25</b> |
| 4.1 Inleiding   | 25        |
| 4.2 De invloed van topsporters als rolmodellen                          | 26        |
| 4.3 De invloed van topsport ten aanzien van empowerment en vooroordelen | 27        |
| 4.4 De invloed van topsport op nationale trots                          | 28        |
| 4.5 De identificatiewaarde: witte vlekken                               | 29        |
| <b>5. De economische waarde van topsport</b>                            | <b>31</b> |
| 5.1 Inleiding   | 31        |
| 5.2 De invloed van topsport op de economie                              | 31        |
| 5.3 De invloed van topsportevenementen op de economie                   | 34        |
| 5.4 De economische waarde: witte vlekken                                | 39        |

|  |               |
|--|---------------|
| <b>6. Conclusies</b> .....                                       | <b>41</b>     |
| 6.1 Topsport biedt kansen op ontplooiing .....                   | 41            |
| 6.2 Topsport enthousiasmeert en inspireert .....                 | 42            |
| 6.3 Topsport draagt bij aan identificatie en verbondenheid ..... | 42            |
| 6.4 Topsport stimuleert de economie .....                        | 43            |
| 6.5 Slotbeschouwing .....  | 44            |
| <br><b>Literatuur</b> .....                                      | <br><b>47</b> |
| <br><b>Bijlagen</b> .....  | <br><b>77</b> |
| 1 Sportbeleidsdocumenten .....                                   | 77            |
| 2 Overzichtsliteratuur .....                                     | 79            |
| 3 Terminologie .....   | 83            |
| 4 Eerste ordening .....  | 85            |

## 1.1 Aanleiding

In de laatste decennia heeft topsport in vele opzichten een vlucht genomen. Het niveau van de sportbeoefening, de publieke belangstelling voor evenementen en prestaties, hun media- en sponsorwaarde; ze zijn tot ongekende hoogtes gestegen. Ook de impact die topsport op jongeren en volwassenen heeft is onvergelykbaar met voorheen. De topsport gaat gepaard met een sterke mate van emotionele betrokkenheid en identificatie en is daarmee wereldwijd voor miljarden mensen betekenisvol.

De toegenomen betekenis heeft ook de topsport als sector veranderd. Burgers, sportorganisaties en overheden zijn steeds meer belang gaan hechten aan het boeken van internationaal succes door de sporters die zij steunen en met wie zij zich identificeren. Een uitdijend stelsel van organisaties en bedrijven heeft zich bovendien aan het streven naar topsportsucces verbonden. Dit heeft in vele landen geleid tot centralisatie, rationalisatie en verwetenschappelijking van het topsportbeleid, wat gepaard is gegaan met toenemende overheidsinterventies en de overname en innovatie van prestatiebevorderende beleidsstrategieën.

De topsporter komt niet meer alleen op eigen kracht aan de top. Talent, training en doorzettingsvermogen zijn nog altijd een vereiste, maar internationaal succes is in steeds grotere mate afhankelijk geworden van de bereidheid om te leven naar de eisen die het topsportsysteem stelt en de mogelijkheden die sportorganisaties, overheden en bedrijfsleven bieden. Dat vraagt om grote trainingsinzet en opofferingen binnen en buiten de sport, waarbij ondersteuning van buitenaf onontbeerlijk is.

Topsporters concurreren niet alleen met elkaar; ook hun nationale topsportsystemen zijn met elkaar in competitie. Wie in die mondiale competitie kansrijk wil zijn en blijven, dient te zorgen voor een continue verbetering van het topsportklimaat. Die aandacht voor verbetering van het topsportklimaat is niet alleen een zaak van sportorganisaties. Wereldwijd is een tendens gaande van toenemende overheidssteuning en groeiende overheidsinvesteringen; met als gevolg dat de concurrentie toeneemt, het niveau hoger wordt, en de prijs van een kampioenschap stijgt (De Bosscher et al. 2008). Nederland is hierop geen uitzondering. Ook in ons land is sprake van toenemende uitgaven aan topsport uit overheidsbudgetten, Lotto-gelden en private middelen (Algemene Rekenkamer 2008; Van Bottenburg 2009).

Waarom zijn overheden wereldwijd bereid steeds meer in topsport te investeren? Het antwoord hierop lijkt eenvoudig: vanwege het groeiende publieke belang dat topsport vertegenwoordigt. Wanneer hierop verder wordt doorgevraagd, wordt het evenwel lastiger. Om welke publieke belangen gaat het precies? Welke invloeden worden aan topsport toegeschreven? Welke effecten op de samenleving gaan van topsport uit? Welke maatschappelijke betekenis heeft topsport? En in hoeverre gaat het hierbij om beleidsmatige aandnames en/of om empirisch onderbouwde claims?<sup>1</sup>

1. Dit is een internationaal gevoerde wetenschappelijke en maatschappelijke discussie (vgl. o.a. Grix & Carmichael 2012).

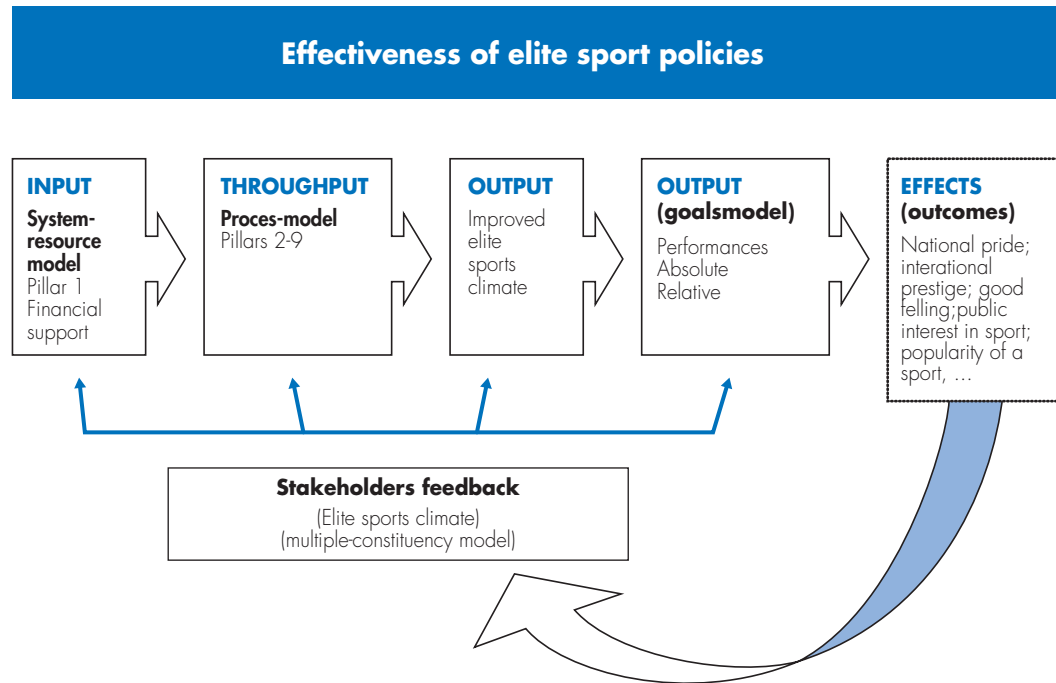
Het Ministerie van VWS heeft de Universiteit Utrecht en het Mulier Instituut gevraagd na te gaan in hoeverre deze vragen in de internationale wetenschappelijke literatuur zijn beantwoord. Dit verzoek sluit aan op het onderzoek dat beide organisaties uitvoeren in het kader van SPLISS; het acroniem voor *Sport Policy factors Leading to International Sporting Success*. Onder die naam wordt sinds 2003 een internationaal-vergelijkend onderzoek uitgevoerd naar de relatie tussen topsportbeleid en topsportsucces en de factoren die een efficiënt en effectief topsportbeleid bepalen. Het SPLISS-onderzoek onderscheidt negen pijlers die beïnvloedbaar zijn door het nationaal topsportbeleid en die als zodanig de sleutel vormen tot verbetering van het topsportklimaat (De Bosscher et al. 2006).

Om inzicht te krijgen in de effectiviteit van het topsportbeleid op nationaal niveau is het pijlmodel van SPLISS geïntegreerd met de multidimensionale benadering waarmee Chelladurai (2001) de effectiviteit van nationale sportorganisaties heeft gemeten. In deze benadering verenigt Chelladurai vier modellen: het 'goals model' (outputs), 'system resource model' (inputs), 'internal process model' (*throughputs*) en het 'multiple constituency model' (*stakeholder feedback*). Daarvan uitgaande richt het SPLISS-onderzoek zich op een analyse van de relatie tussen input (topsportinvesteringen), *throughput* (beleidsmaatregelen) en output (topsportsuccessen) (De Bosscher et al. 2011).

De maatschappelijke legitimatie voor het streven naar topsportsucces is uiteindelijk evenwel gelegen in een naast- of bovenliggende waarde: de *outcome* (maatschappelijke opbrengsten) van de topsportinvesteringen, het gevoerde topsportbeleid en de gerealiseerde topsportsuccessen (zie figuur 1.1). Deze *outcome* kan bijvoorbeeld liggen in een toename van het sport- en beweeggedrag onder de bevolking, van de gevoelens van nationale trots in eigen land en van het internationaal prestige in het buitenland. Het vaststellen van dergelijke relaties vraagt om een ingenieus onderzoeksdesign. Dit design moet zijn voorzien van meerdere metingen in de tijd en dient te controleren op diverse interveniërende variabelen die veelal lastig te isoleren zijn.



**Figuur 1.1** Het geïntegreerde SPLISS-onderzoeksmodel



In de internationale wetenschappelijke literatuur is er momenteel geen publicatie voorhanden die een actueel, state of the-art inzicht verschaft in de *outcome* van het topsportbeleid. Wel zijn diverse publicaties beschikbaar die licht werpen op aspecten van de publieke waarden en maatschappelijke opbrengsten van topsport. Een grondige analyse waarin de bevindingen uit die publicaties met elkaar worden geconfronteerd en in onderlinge samenhang zijn gebracht ontbreekt echter. In dat opzicht is het voorliggende verslag van het uitgevoerde literatuuronderzoek een stap op weg naar meer inzicht in de maatschappelijke betekenis die topsport in onze samenleving heeft. De literatuurlijst bevat een totaaloverzicht van de ons bekende literatuur op dit terrein.<sup>2</sup>

Het voorliggende rapport kent echter tegelijkertijd zijn beperkingen. Het literatuuronderzoek is in korte tijd verricht en niet gebaseerd op aanvullend empirisch onderzoek om allerlei gaten in onze kennis op dit gebied op te vullen. Dat zou systematisch over langere tijd moeten worden aangepakt.

2. Deze literatuurlijst is uitgebreider dan het totaal aan referenties in de lopende tekst van dit rapport.

## 1.2 Probleemstelling

In het literatuuronderzoek zijn drie onderling samenhangende vragen leidend geweest:

- Welke maatschappelijke betekenissen worden aan topsport toegekend?
- Hoe zijn de waarden, invloeden en effecten die aan topsport worden toegeschreven op een systematische wijze te ordenen en met elkaar in verband te brengen?
- Welke empirische onderbouwing is voor deze waarden, invloeden en effecten in de internationale wetenschappelijke literatuur te vinden?

## 1.3 Onderzoeksaanpak

Om de drie deelvragen te beantwoorden is literatuuronderzoek verricht in de periode van begin oktober tot half november 2011. Dit literatuuronderzoek is ingedeeld in drie fasen: een oriëntatiefase, een systematiseringsfase en een tweede verdiepfingsfase. Naast het praktische aspect van zoeken en systematiseren heeft het onderzoeksteam in elke fase een 'expertpanel' belegd. Hierin werden de tussenresultaten kritisch besproken en de volgende fasen vormgegeven.

### Oriëntatiefase

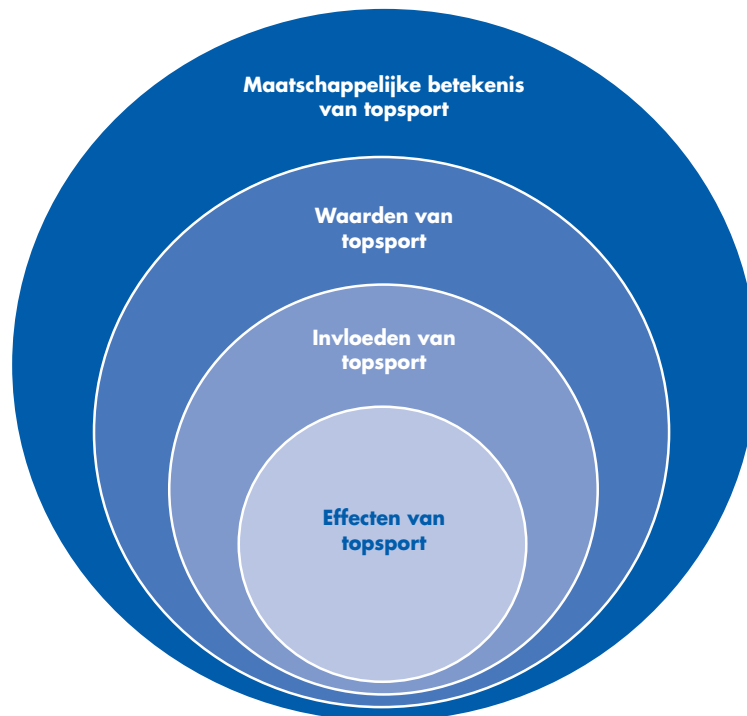
In de eerste fase van het onderzoek spitte het literatuuronderzoek zich toe op het conceptualiseren en operationaliseren van de maatschappelijke waarde van topsport. De volgende stappen zijn in dit proces genomen:

- brainstorm expertpanel – Bij aanvang van het onderzoek is het expertpanel bijeengekomen. Doel hiervan was om heel open te brainstormen over de maatschappelijke betekenis van topsport en de terminologie. Uit de bijeenkomst kwam naar voren dat het onderwerp zeer breed geïnterpreteerd kan worden. Vervolgens is gediscussieerd over de vraag welke concepten een vereenvoudigde indeling mogelijk zouden kunnen maken;
- inventarisatie Nederlandse sportbeleidsdocumenten en wetenschappelijke overzichtsliteratuur – Vanuit de zoekvraag 'Welke betekenissen, waarden, functies, invloeden en effecten worden toegekend aan topsport?' is een aantal Nederlandse sportbeleidsdocumenten (VWS 1996, 1999, 2005, 2008, 2009, 2011; NOC\*NSF 2006, 2009, 2010) en beschikbare overzichtsliteratuur over de waarde van sport (o.a. Vanreusel & Bulcaen 1992) geanalyseerd met betrekking tot de toepasbaarheid op topsport. Tevens is in deze fase gezocht naar literatuur over de waarde van topsport. Het resultaat van deze zoektocht is te vinden in bijlage 1 (Sportbeleidsdocumenten) en bijlage 2 (Overzichtsliteratuur);
- definities en gebruik termen – Uit de bijlagen 1 en 2 komt naar voren dat de termen betekenissen, waarden, functies, invloeden en effecten veelal door elkaar worden gebruikt en niet nader worden toegelicht of gedefinieerd. Figuur 1.2 geeft weer hoe deze termen zich in ons onderzoek tot elkaar verhouden. De

maatschappelijke betekenis is inherent verbonden aan verschillende (soms ontastbare) waarden.<sup>3</sup> Wetenschap en beleid kennen topsport een bepaalde invloed toe binnen deze waarden. Deze term verkiezen wij boven de term ‘functies’. In veel van de besproken maatschappelijke betekenissen gaat het namelijk om de wijze waarop topsport inwerkt op maatschappelijke of sportieve ontwikkelingen, maar deze inwerking hoeft niet te zijn gebaseerd op een rechtstreekse causale relatie. Wanneer sprake is van een empirisch aantoonbare invloed van topsport, dan verwijzen we met ‘effect’ naar de uitwerking hiervan. In bijlage 3 zal hier verder op in worden gegaan;

- eerste ordening – Vanuit de voorgaande stappen is een eerste ordening gemaakt van de verschillende waarden van topsport (bijlage 4). Bovendien is een verkennend literatuuronderzoek gedaan in de belangrijkste relevante databases (EBSCO Sportdiscus, Picarta, Omega, Web of Science) en bibliotheekbestanden (SportEngland, Deutsche Sporthochschule Köln, VU Bewegingswetenschappen, Mulier Instituut), om deze eerste ordening toe te passen en te toetsen. Hiermee is de oriëntatiefase afgesloten en kan worden begonnen aan de volgende fase: de systematiseringsfase.

**Figuur 1.2** Betekenis, waarden, invloeden, effecten



3. Waarde is volgens Van Dale “iets wat betekenis heeft”.

## Systematiseringsfase

Op grond van het verkennende literatuuronderzoek is de voorlopige lijst met waarden geordend, met elkaar in verband gebracht en gereduceerd tot vier hoofdcategorieën van waarden:

- ontplooiingswaarde;
- inspiratiewaarde;
- identificatiewaarde;
- economische waarde.

Deze waarden drukken maatschappelijke betekenissen van topsport uit omdat hiervan invloeden en effecten op de samenleving uitgaan. De eerder gevonden literatuur is opnieuw geordend naar deze categorisering van waarden. Vervolgens zijn deze vier waarden gebruikt als leidraad voor het verdere literatuuronderzoek. Ook is in deze fase het wereldwijde netwerk van collega's geraadpleegd die betrokken zijn in het SPLISS-onderzoek. In de volgende hoofdstukken komen de vier waarden één voor één aan de orde, met een bespreking van de hiermee verbonden invloeden en effecten.

Waar mogelijk is de literatuur in deze fase in digitale vorm verzameld en conform de opgestelde categorisering opgeslagen. Aangezien het literatuuronderzoek in anderhalve maand verricht diende te worden, is slechts beperkte tijd gestoken in het verzamelen van literatuur die niet digitaal voorhanden was en daarom in fysieke vorm aangevraagd of besteld had moeten worden.

## Verdiepingsfase

In de derde fase zijn kernpublicaties geselecteerd uit de totale literatuurlijst, die de input hebben gevormd voor de verslaglegging per topsportwaarde. De selectie van kernpublicaties is gemaakt op basis van de titel, abstract, onderzoeksmethode en conclusies. De kernpublicaties zijn vervolgens grondig gelezen en verwerkt in de verslaglegging per waarde.

De verslaglegging legt de focus op onderzoek met een empirische onderbouwing. In de gevonden literatuur worden vele waarden, invloeden en effecten van topsport gesuggereerd, maar deze zijn alleen in dit rapport opgenomen wanneer de gelegde relaties in empirisch onderzoek zijn onderzocht en onderbouwd. Waarden, invloeden en effecten die niet aan empirisch onderzoek onderhevig zijn geweest, zijn hier benoemd als witte vlekken in de wetenschappelijke literatuur, die in aanmerking komen voor nader onderzoek. Aan het einde van elk hoofdstuk wordt een aantal van deze witte vlekken benoemd.

## 1.4 Onderzoeksuitvoering en -beperkingen

Het literatuuronderzoek is uitgevoerd van begin oktober tot half november. Dit is vervolgens verwerkt tot het voorliggende rapport. Aan het totale project is gewerkt door een team onderzoekers van het Mulier Instituut en de Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisatiewetenschap van de Universiteit Utrecht, bestaande uit

Sélène Brinkhof, MA, dr. Agnes Elling, drs. Paul Hover, David Romijn, MSc en prof. dr. Maarten van Botenburg (projectleider).

Onderstreept dient te worden dat deze rapportage over de maatschappelijke betekenis van topsport is gebaseerd op literatuuronderzoek. Er is geen empirisch onderzoek uitgevoerd om leemtes in de literatuur op te vullen. Er wordt alleen verslag gedaan van eerder uitgevoerd onderzoek. Vanwege de beperkte periode waarin het literatuuronderzoek kon worden uitgevoerd (circa vier weken verzamel- en leestijd), zijn bovendien enkele gerichte keuzes gemaakt:

- ten eerste is dit literatuuronderzoek hoofdzakelijk gebaseerd op digitaal beschikbare literatuur. Gedrukte literatuur in de vorm van boeken, artikelen en rapporten is alleen in het onderzoek betrokken wanneer deze reeds in het bezit van de onderzoekers was en in betrekkelijk korte tijd kon worden verkregen;
- ten tweede is pas in een laat stadium een econoom in het onderzoek betrokken.<sup>4</sup> De wetenschappelijke literatuur over de economische waarde van topsport is daardoor niet in volle omvang onderzocht. In deze rapportage zijn de bevindingen over deze specifieke maatschappelijke betekenis toegespitst op de economische waarde van topsportevenementen.

Dit literatuuronderzoek betreft de maatschappelijke betekenis van topsport. Dat is een specifiekere onderwerp dan de maatschappelijke betekenis van sport in algemene zin. Door deze focus op topsport krijgen bepaalde betekenissen extra aandacht (zoals de inspiratiewaarde en identificatiewaarde) en andere minder (zoals de gezondheidswaarde van sport). Voor zover de topsport de breedtesport aanjaagt (zie daarover hoofdstuk 3) kan topsport indirect ook een effect hebben op de gezondheidswaarde, maar in deze rapportage laten wij een verdere bespreking daarvan achterwege. Dat zou immers resulteren in een analyse van de maatschappelijke betekenis van sport in het algemeen, en dat is hier niet de doelstelling.

## 1.5 Leeswijzer

De rapportage van het literatuuronderzoek is als volgt opgebouwd. Na deze inleiding volgen vier hoofdstukken waarin steeds een specifieke waarde van topsport centraal staat. Elk hoofdstuk licht de betreffende waarde toe en bespreekt de belangrijkste invloeden die met betrekking tot deze waarde zijn onderzocht. Deze bespreking beperkt zich tot de vraag welke empirisch onderbouwde effecten binnen deze invloeden zijn aangetoond volgens wetenschappelijke publicaties. Hoofdstuk 5, over de economische waarde, is anders opgezet dan de eerdere hoofdstukken. Wereldwijd wordt momenteel veel onderzoek uitgevoerd naar de economische waarde van sportevenementen. Dit heeft geleid tot veel discussie over de gehanteerde onderzoeksmethoden en -perspectieven. Om de bevindingen goed te kunnen plaatsen wordt eerst op die discussie ingegaan. Het rapport sluit af met samenvattende conclusies.

---

4. De economen Egbert Oldenboom en Ruud Koning hebben hoofdstuk 5 in het conceptrapport van kritische feedback voorzien.



## 2.1 Inleiding

Topsport biedt kansen op ontplooiing. De getalenteerde jonge sporter die droomt van de top, de specialist die zijn prestatie verder wil verbeteren, de ex-topsporter die de carrière meeneemt in een 'nieuw' leven; zij maken gebruik van de ontplooiingswaarde van topsport (Sotiriadou 2005). Die waarde is een noodzakelijke voorwaarde voor de andere waarden (inspiratiewaarde, identificatiewaarde en economische waarde) die eveneens van topsport uitgaan.

Dit hoofdstuk bespreekt de maatschappelijke betekenis die topsport heeft voor de ontplooiingskansen van jonge sportief getalenteerde mensen in onze samenleving, mede in het licht van de fasen en transities die zij tijdens hun (top)sportloopbaan doorlopen en de invloed die dit heeft op hun persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling.

Deze ontplooiingswaarde wordt genoemd als intrinsieke betekenis van topsport in de nota *Kansen voor Topsport* van het Ministerie van VWS. De nota benadrukt dat topsport bijdraagt aan de ontwikkeling van het individu; zowel van de sportieve begaafdheid als van de persoonlijkheid. Er wordt een vergelijking gemaakt met mensen die een grote intellectuele of artistieke aanleg hebben (VWS 1999).

Het kan een maatschappelijke verantwoordelijkheid worden genoemd om dergelijke sportieve talenten kansen te bieden om zich op hun terrein te ontwikkelen (Van Bottenburg et al. 2003). Die verantwoordelijkheid sluit aan bij de ambitie van de rijksoverheid om te werken aan een talentvol Nederland en een 'cultuur van willen presteren en kunnen excelleren'; of het nu gaat om sport of om muziek, dans, wetenschap en ondernemerschap (VWS 2009).

Hierbij past ook een andere verantwoordelijkheid: een samenleving waarin sportieve talenten worden gestimuleerd om zich maximaal te ontplooiën en in hun tak van sport te excelleren vraagt ook om het scheppen van voorwaarden waardoor de persoonlijke ontwikkeling op sportief vlak hand in hand kan gaan met ontwikkelingen op andere gebieden (persoonlijkheid, identiteit, relaties, school, werk, etc.).

De ontplooiingsmogelijkheden van talenten in de (top)sport wijken op een aantal punten af van de ontwikkelingskansen die talenten op andere gebieden hebben. Ten eerste vergt topsport over het algemeen grote fysieke inspanningen, met aanzienlijke investeringen en risico's op lichamelijk gebied. Ten tweede vindt de talentontwikkeling en topsportloopbaan plaats in een periode waarin vele andere levensbepalende ontwikkelingen zich voltrekken: de sociaalpsychologische ontwikkeling van kind tot adolescent naar volwassene; de ontwikkeling van basis- naar voortgezet en beroepsvoorbereidend of hoger onderwijs; de eerste stappen in de beroepsloopbaan; en de vorming van relaties en veelal een gezin (Wylleman et al. 1999, 2002, 2010). De keuzes die de topsporter moet maken om het maximale uit zijn topsportloopbaan te halen, kunnen deze parallelle persoonlijke ontwikkelingen van sportieve talenten onder druk zetten. De dilemma's die hiermee zijn gemeoid verschillen per fase in de topsportloopbaan en de transities die daarmee verbonden zijn

(zie bijvoorbeeld Bloom 1985; Wylleman, Lavallee & Alfermann 1999; Durand-Bush & Salmela 2002; Wylleman, Alfermann & Lavallee 2004; Bruner, Munroe-Chandler & Spink 2008; Van Bottenburg 2010; Wylleman & Reints 2010).

## 2.2 De invloed van topsport op schoolprestaties

In de literatuur over de invloed van topsport op schoolprestaties zijn twee stromingen te herkennen. Enerzijds gaan veel onderzoeken in op de moeizame combinatie van topsport en onderwijs (zie bijvoorbeeld Breittschneider 1999; Conzelmann & Nagel 2003; McKenna & Dunstan-Lewis 2004; Aquilina, Argent & Henry 2005; Blum 2005; Blom & Duijvestijn 2008; Aquilina 2009; Emrich, Frölich, Klein & Pitsch 2009; Luijt, Reijgersberg & Elling 2009; De Bosscher & De Croock 2010; Henri 2010).

Deze studies laten zien dat het volgen van de schoolloopbaan rond de topsport een steeds complexere aangelegenheid wordt, die zowel bij de sporter zelf als bij onderwijs-, sport- en overheidsinstellingen een bijzondere verantwoordelijkheid legt. Topsport biedt sportief getalenteerden ontwikkelingskansen, maar zonder goede begeleiding kan het ook hun toekomst op het spel zetten, wanneer zij hun schoolloopbaan verwaarlozen en ondanks vele investeringen en opofferingen voortijdig afhaken en de top in hun sport niet halen. Specifieke topsport- en talentscholen die een combinatie van school en topsport faciliteren kunnen hierin belangrijk zijn, al wijzen Duitse en Vlaamse studies erop dat de effecten hiervan niet overschat moeten worden (De Bosscher & De Croock 2010; Emrich et al. 2009): voorzieningen die het voor topsporters mogelijk maken om hun onderwijsverplichtingen beter af te stemmen op hun topsportverplichtingen kunnen de kans op een 'tunnelvisie' en 'eenzijdige topsportidentiteit' bij jonge topsporters vergroten (Emrich et al. 2009; Luijt et al. 2009).

Anderzijds laten diverse onderzoeken zien dat topsport en studieprestaties elkaar kunnen versterken (Elferink-Gemser et al. 2007; Visscher 2008; Jonker et al. 2009, 2010). In deze studies wordt aangetoond dat talenten door (top)sport specifieke competenties aanleren, die zij vervolgens ook in hun school of studie inzetten. In en via de sport leren zij hun eigen leerproces te beïnvloeden: door heldere doelen te stellen en te ervaren hoe die doelen bereikt kunnen worden, wat daarvoor benodigd is en hoe dat proces kan worden gecontroleerd. Zelfregulatie in het leren van vaardigheden en het leveren van prestaties oefent een positieve invloed uit op het uiteindelijke niveau van deze vaardigheden en prestaties; zowel op school als in de sport.

## 2.3 De invloed van de topsportloopbaan op de verdere levensloop

Vergeleken met andere beroepen is de topsportloopbaan over het algemeen kort en krachtig. Na hun topsportcarrière moeten topsporters hun identiteit als topsporter 'afleggen' en een nieuwe levensinvulling vinden. Dit gaat de meeste oud-topsporters goed af. Een grote meerderheid komt goed terecht en geeft aan gelukkig te zijn in hun nieuwe leven (Elling 2009). Ook op de verdere beroepsloopbaan heeft een topsportloopbaan



over het algemeen een positieve impact. Zo laat onderzoek van Conzelmann en Nagel (2003) zien dat Duitse oud-topsporters doorgaans een hogere kwalificatie hadden en een hogere beroepspositie bereikten dan de gemiddelde Duitser.

Tegelijkertijd blijkt het afscheid nemen van topsport een proces dat soms moeizaam verloopt; afhankelijk van de duur van de transitie, de mate waarin de sporter deze transitie (on)vrijwillig maakt, de verandering van rollen die hierbij horen en de manier waarop de media en fans zich met 'de sporter' identificeren (zie onder andere Wylleman et al. 1999; Stambulova 2000; Torregrosa, Boixados, Valiente & Cruz 2004; Stambulova, Stephan & Jäphag 2007; Stier 2007; Pummel, Harwood & Lavalée 2008; Elling 2009). Torregrosa et al. (2004) wijzen hierbij op het verschil tussen 'carrièrebeëindiging als gebeurtenis' (bijvoorbeeld een plotse, noodgedwongen carrièrebeëindiging ten gevolge van een blessure) en 'beëindiging als gepland proces'; in het laatste geval blijkt de kans op een problematische transitie geringer (vgl. Luijt et al. 2009; Ogilvie & Taylor 2001).

Hoewel de overgang naar een nieuwe maatschappelijke positie bij de meeste topsporters soepel verloopt, ervaren velen het als moeilijk om geen onderdeel meer uit te maken van een sportgroep, en komt een klein deel van de topsporters – veelal tijdelijk (Stier 2007) – in het beruchte 'zwarte gat' terecht, wat gepaard kan gaan met depressie, agressie en middelengebruik (Coakley 2004; Conzelman et al. 2001). Uit onderzoek van Elling (2009) blijkt dat in Nederland ongeveer negen procent van de topsporters professionele hulp zocht bij de transitie van topsporter naar oud-topsporter.

## 2.4 De ontplooiingswaarde: witte vlekken

De transities binnen de topsportloopbaan gaan gepaard met een aantal dilemma's, zoals het combineren van topsport en onderwijs en het zich richten op het afscheid nemen van topsport en de verdere maatschappelijke carrière. Wat het eerste punt betreft is met name meer kennis gewenst over de effecten van specifieke topsportscholen en de combinatie van topsport en het beroepsonderwijs en hoger onderwijs. Een andere witte vlek in de bestaande kennis betreft de vraag hoe de ondersteuning van topsporters die afscheid nemen van topsport kan worden geoptimaliseerd.



## 3.1 Inleiding

Topsport enthousiasmeert en inspireert. Wereldwijd volgen miljarden mensen topsport; vaak op hartstochtelijke wijze. Velen laten zich hierdoor in hun gedrag inspireren. In dit hoofdstuk komt de vraag aan de orde in hoeverre en op welke wijze die inspiratiewaarde van topsport tot uitdrukking komt.

In het sportbeleid wordt veelvuldig naar deze inspiratiewaarde verwezen ter legitimering van investeringen in het topsportsysteem en topsportevenementen. Dit geldt voor het sportbeleid in zowel Nederland (zie bijvoorbeeld VWS 1996, 1998, 2005, 2008; NOC\*NSF 2009, 2010) als het buitenland (zie bijvoorbeeld Sotiriadou 2005; Hanstad & Skille 2010; Donnelly et al. 2011). Daarbij wordt de inspiratiewaarde van topsport toegepast op enerzijds het kijken naar sport (betekenis voor de passieve recreatie) en anderzijds het doen van sport (betekenis voor de actieve sportbeoefening). Hieraan ligt de veronderstelling ten grondslag dat topsport (in de vorm van prestaties en/of evenementen) niet alleen een aantrekkingskracht op mensen uitoefent om topsport te volgen, maar ook mensen aanzet zelf actief te gaan sporten en bewegen; en – in algemenere zin – beter te gaan presteren.

Hiervan uitgaande kunnen twee invloeden worden onderscheiden: de invloed van topsportprestaties en topsportevenementen op de omvang van het sportpubliek en – via het sportpubliek – op de omvang van de sportbeoefening. De maatschappelijke betekenis die hiervan uit kan gaan is dat topsport een (omvangrijk) publiek creëert, waarmee het voorziet in de mogelijkheid en behoefte tot vermaak en plezierige opwindning (zie paragraaf 2 van dit hoofdstuk), betrokkenheid, identificatie, trots, sociale binding (zie hoofdstuk 4) en economische waardecreatie (zie hoofdstuk 5), en waarvan effecten kunnen uitgaan op de sportbeoefening (zie paragraaf 3 van dit hoofdstuk).

## 3.2 De invloed van topsport op de omvang van het sportpubliek

Het enthousiasmerende effect van topsport is evident en weinig controversieel. Verspreid over de literatuur is een grote hoeveelheid data voorhanden over de omvang van de publieke belangstelling voor topsport en de vrijwel continue groei van deze belangstelling sinds het ontstaan van de moderne sport. Topsport biedt plezier en vermaak en daarvan wordt in grote omvang veelvuldig genoten.

Gaat het publieke belang hiervan verder dan plezier en vermaak? Daarover bestaan verschillende theorieën. Zo benadrukken Elias en Dunning (2007) dat sport bijdraagt aan de menselijke behoefte aan afwisseling en spanning. Naarmate het leven van mensen vreedzamer, geregelder en meer routineus verloopt, neemt de behoefte toe om speciale gelegenheden te creëren om die spanning op te roepen, in een omgeving die geen serieuze bedreiging met zich meebrengt. Topsport is bij uitstek één van de activiteiten in de moderne

samenleving die een dergelijke toestand van plezierige opwinding (mimesis) kan creëren. Het effect hiervan is volgens Elias en Dunning (2007) dat gevoelens van verveling en monotonie verdwijnen en dat mensen met hernieuwde vitaliteit het dagelijks leven weer aankunnen (zie Stokvis 2010).

Tegenover deze interpretatie staat de visie op topsport als uitlaatklep: een kalmeringsmiddel om spanning(en) vrij te laten en driften uit te leven (zie De Knop et al. 2006). Vanuit deze visie wordt sport benaderd als afleiding voor agressie en als mogelijkheid om weg te lopen van de werkelijkheid. Dit kan frustratie verlichten en een kalmerend effect hebben. Volgens De Knop et al. (2006) laat onderzoek zien dat deze catharsishypothese alleen in bepaalde situaties (kortstondig) opgaat (vgl. Morgan 1987; Russell 1993). Naast gevoelens van blijdschap, tevredenheid en voldoening kan het volgen van topsport immers ook aanleiding geven tot boosheid, teleurstelling, frustratie en vijandigheid (Sloan 1979).

De publieke aandacht die topsport genereert, bevordert de constructie van topsporters als publieke bekendheden. Deze sporthelden groeien in sommige gevallen uit tot rolmodel, door wie toeschouwers/kijkers/volgers zich (kunnen) laten beïnvloeden. Voor zover het hierbij gaat om identificatie, trots en sociale binding, wordt de betekenis hiervan besproken in het volgende hoofdstuk. Het vervolg van dit hoofdstuk gaat in op een andere mogelijke invloed: het effect op de actieve sportbeoefening.

### 3.3 De invloed van topsport op de omvang van de sportbeoefening

De beleidsmatige en wetenschappelijke literatuur zit vol anekdotische voorbeelden over een mogelijk effect van topsportevenementen en topsportprestaties op de omvang van de sportbeoefening; en dus van topsport op breedtesport (Van Bottenburg 2001; Donnelly et al. 2011). Dit wordt in de wetenschappelijke literatuur ook wel het *trickle-down effect* genoemd. Dit *trickle-down effect* staat tegenover het *trickle-up effect*, dat uitgaat van een stimulerende werking van de breedtesport op de topsport (Veal 1994; Hogan & Norton 2000; Sotiriadou 2005; Frawley et al. 2009; Donnelly et al. 2011).

Beide effecten maken deel uit van de zogenoemde *double pyramid theory*, die in brede kring in het sportbeleid van overheden en sportorganisaties wordt aangehangen (vgl. Grix & Carmichael 2012). Volgens deze theorie brengt de grote massa sportbeoefenaars een kleine groep topsporters voort waaruit vervolgens enkele kampioenen voortkomen (*trickle-up effect* of aanvoereffect), terwijl deze kampioenen omgekeerd weer vele mensen stimuleren om een sport te gaan beoefenen (*trickle-down effect* of inspiratie-effect) (Van Bottenburg 2002, 2003). Omdat deze literatuurstudie zich concentreert op de maatschappelijke betekenis van topsport, richten wij ons in deze paragraaf uitsluitend op het *trickle-down effect*.

Het *trickle-down effect* gaat uit van leren door imiteren en past in verschillende gedragstheorieën, zoals Bandura's Social Learning Theory. Deze theorie stelt dat sociaal leren zowel een cognitieve dimensie als een omgevingsdimensie kent. Mensen leren en meten zich gedrag aan door gemotiveerd naar mensen te kijken en hen te imiteren (Bandura 1977). In de sport is dit proces ook wel getypeerd als het 'inspiration-emulation-perspiration model' (McKay et al. 1993). Het gaat ervan uit dat het meebelevan van een topsportprestatie, via de media of live tijdens een topsportevenement, inspireert om zelf ook (de betreffende) sport te gaan beoefenen.

Diverse studies hebben een correlatie aangetoond tussen enerzijds topsportprestaties/topsportevenementen en anderzijds verhoogde sportparticipatie (zie bijvoorbeeld Hanstad & Skille 2010; De Jong, Vanreusel & Van Driel 2010). Er is echter slechts een beperkt aantal studies dat empirisch heeft aangetoond dat topsportprestaties of topsportevenementen daadwerkelijk een stimulerend effect hebben gehad op de omvang van het aantal sportbeoefenaars.

Voor zover dit empirische bewijs wordt geleverd, betreft het overwegend kortetermijneffecten. Zo constateerden Haynes (2001) en Hanstad & Skille (2010) een kortetermijneffect na de Olympische Spelen van respectievelijk Sydney 2000 en Lillehammer 1994. Evenzo stelden Veal & Frawley (2009) een versnelde groei van het aantal rugbyers in Australië vast in de twee jaar na het organiseren van de World Cup van 2003. Hetzelfde geldt voor MORI (2004, in: Donnelly et al. 2011), dat in Schotland een groei van het aantal clubleden in curling vaststelde direct na het olympisch goud en wereldkampioenschap van de Schotse vrouwenploeg. Van Bottenburg (2002, 2003) vond een beperkt aantal aansprekende kampioenschappen die leidden tot een stijging van het aantal verenigingsleden. Hierbij werd nagegaan of deze ledentoeename sterker was dan de voorafgaande ledengroei, sterker dan de gemiddelde ledenstijging in de overige takken van sport, en sterker dan de groei in andere landen zonder kampioenschap. Dit werd vastgesteld voor judo na het eerste wereldkampioenschap van Anton Geesink in 1961, voor hockey na de organisatie van de wereldkampioenschappen in eigen land in 1998 voor zowel mannen als vrouwen (waarin de mannen goud wonnen en de vrouwen zilver), en voor darts na de overwinningen van Raymond van Barneveld in de World Championship van 1998 en 1999.

Deze bevindingen tonen aan dat een *trickle-down effect* zich onder bepaalde voorwaarden inderdaad kan voordoen. Een meerderheid van het empirisch onderzoek naar dit effect komt evenwel tot andere conclusies. Hogan & Norton (2000) vonden geen stijging van de sportparticipatie in Australië als gevolg van de toenemende successen van Australische topsporters in de jaren negentig. Toohey (2007) vond evenmin een effect van de Australische zwemsuccessen tijdens de Olympische Spelen te Sydney op de zwemparticipatie onder de Australische bevolking. Ook de Melbourne Commonwealth Games van 2006 leidden niet tot een hogere sportparticipatie (Veal & Frawley 2009). In Nederland vonden Stokvis & Minee (1986) en Van Bottenburg (2001, 2002, 2003) dat de meeste aansprekende kampioenschappen niet resulteerden in een *trickle-down effect*, zoals dat wel kon worden geconstateerd in judo, hockey en darts. De grote schaatsuccessen van Ard Schenk en Kees Verkerk, de Touroverwinningen van Jan Janssen en Joop Zoetemelk, de Europese titel van het Nederlands voetbalelftal, de Wimbledon-overwinning van Richard Krajicek en de gouden medailles van Ellen van Langen, Nico Rienks en Ronald Florijn, Yvonne van Gennip, Inge de Bruijn, Pieter van den Hoogenband en de volleybal- en waterpoloteams leidden geen van allen tot een ledentoeename van de betreffende sportbonden die sterker was dan voorheen. Een diepgaande econometrische studie van de relatie tussen de vele overwinningen van Boris Becker, Steffi Graf en Michael Stich tussen 1985 en 1992 en het aantal tennisbeoefenaars in Duitsland bevestigde dat er ook van deze kampioenschappen geen effect is uitgegaan (Feddersen et al. 2009).

In een studie van Feddersen et al. (2009) werd zelfs een negatief verband geconstateerd tussen de topsportprestaties van de genoemde Duitse tennishelden en de ledenontwikkeling van de Duitse tennisbond. Een vergelijkbare bevinding deed Van Bottenburg (2001, 2002, 2003) met betrekking tot het effect van het

olympisch goud dat het Nederlands volleybalteam in 1996 behaalde. Het ledental van de volleybalbond groeide voorafgaand aan de successen, maar daalde nadien. Dergelijke contra-intuïtieve effecten zijn door sommige auteurs geïnterpreteerd als teken dat er naast een *trickle-down effect* ook een *discouragement effect* kan uitgaan van topprestaties. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat het aanschouwen van topsportprestaties ook een ontmoedigende werking kan hebben, omdat mensen zich gaan realiseren hoe groot het verschil is tussen hun eigen niveau en dat van topsporters (Van den Heuvel & Conolly 2001; Hindson et al. 2004; Feddersen et al. 2009). Er zou in dat geval sprake zijn van een *competence gap* (Weed et al. 2009). Een empirische onderbouwing van deze theoretische interpretatie ontbreekt.

Hindson et al. (2004) en Donnelly et al. (2011) concluderen op grond hiervan dat de onderzoeksgegevens meerduidig zijn. Van een beperkt aantal topsportprestaties en topsportevenementen is aangetoond dat deze hebben geleid tot een groei in sportparticipatie. Bij de meeste onderzochte topsportprestaties en topsportevenementen blijkt een dergelijk *trickle-down effect* echter uit te blijven. Een enkele studie suggereert een negatief effect waarbij een topsportprestatie of -evenement werd gevolgd door een daling in de sportparticipatie. Literatuuronderzoek van Murphy & Bauman (2007) laat zien dat dit niet alleen geldt voor de effecten van prestaties en evenementen op georganiseerde sportbeoefening (ledentallen van sportbonden), maar ook voor het effect op het bewegingsgedrag in het algemeen.

Over de condities waaronder topsportprestaties en topsportevenementen wel en niet leiden tot een groei van de sportparticipatie is nog weinig bekend. Het is aannemelijk dat de kans op een *trickle-down effect* afhankelijk is van de aard van de topsportprestatie, de aard van het topsportevenement en de aard (symbolische betekenis) van de topsporter in kwestie aan de ene kant, en van de aard van de doelgroep (leeftijd, gender, etniciteit, handicap, etc.) en ontwikkeling van de betreffende sport (populariteit, voorzieningen, imago, etc.) aan de andere kant (zie bijvoorbeeld Newby 2003; EdComs 2007; LERI 2007; Coalter 2007; De Jong, Vanreusel & Van Driel 2010; Donnelly et al. 2011).

De vraag welke variabele in deze kluwen van factoren meer of minder beslissend is, kan op grond van het literatuuronderzoek niet worden beantwoord. Wel zijn er aanwijzingen dat topsportprestaties eerder leiden tot verhoogde sportparticipatie in nieuwe, onbekende sporten en in sporten met een goede organisatie en infrastructuur (Van Bottenburg 2003) en dat sportevenementen eerder sporters dan niet-sporters inspireren, in de zin dat sporters nog meer/vaker gaan sporten terwijl niet-sporters hiertoe niet worden bewogen (Coalter 1993; EdComs 2007; Weed et al. 2009).

Op grond van de bestaande kennis concluderen Weed et al. (2009) dat het organiseren van een topsportevenement op zichzelf niet voldoende is om de sportparticipatie positief te beïnvloeden. Zij verwachten dat dit alleen kan worden bereikt door aanvullende activiteiten te organiseren, als onderdeel van een strategisch beleid om van het 'momentum' van het topsportevenement te profiteren:

**“Planning for a physical activity, sport and health legacy must be a part of an integrated legacy strategy to include community and educational programmes, opportunities for coaching and well-planned, accessible facilities which serve an existing need.”**

*(Weed et al. 2009, p. 53)*

De organisatie van de Olympische Spelen te Londen in 2012 zal vermoedelijk één van de eerste voorbeelden zijn van het beoordelen van de effectiviteit van een integrale *legacy*-strategie.

De conclusie van Weed et al. sluit aan bij die van Hindson et al. (1994) dat het uitblijven van een impact van de Olympische Spelen van Barcelona en Albertville op de sportparticipatie in Nieuw-Zeeland niet verwonderlijk was, aangezien de sportorganisaties niet of nauwelijks pogingen hadden ondernomen om hier via gerichte marketing en promotie van te profiteren. Ook komen deze conclusies overeen met de constatering van Hanstad & Skille (2009) over de aantrekkelijke populariteit van biatlon in Noorwegen na de Olympische Spelen van Lillehammer. Deze auteurs stellen vast dat de groeiende deelname aan biatlon na deze Spelen niet los kan worden gezien van de ontwikkelde programma's en projecten om deze sport tijdens en na de Spelen te promoten richting specifieke doelgroepen. Dit beleid kon volgens de auteurs bovendien succesvol zijn vanwege de aanwezigheid van een netwerk van clubs met goede faciliteiten en opgeleide trainers/coaches. Zij concluderen dan ook dat niet de Spelen als zodanig een effect kenden op de breedtesport, maar dat dit effect afhankelijk was van flankerende beleidsstrategieën en de aard van vraag en aanbod in de betreffende sport. Op grond van dergelijke bevindingen komen Donnelly et al. (2011) tot de volgende slotconclusie:

**“It is now clear that increased participation is not an automatic legacy of hosting major sporting events or winning medals, and that far more deliberate interventions are necessary in order to increase participation in sport and physical activity. Inspiration is simply not enough.”**

*(Donnelly et al. 2011, p. 131)*

Tegelijkertijd is topsport (in de vorm van aansprekende evenementen en prestaties) wel een noodzakelijke voorwaarde om deze waarde te benutten. Bovendien biedt topsport kansen hiertoe: topsportsuccessen en topsportevenementen kunnen de weg plaveien naar extra media-aandacht en meer inkomsten uit sponsoring en andere bronnen, waardoor sportorganisaties meer mogelijkheden krijgen hun sport verder tot ontwikkeling te brengen. Zodoende kunnen zij een indirect effect van topsportprestaties en topsportevenementen op sportbeoefening nastreven en wellicht realiseren.

### 3.4 De inspiratiewaarde: witte vlekken

Er is relatief veel onderzoek verricht naar de vraag of er effecten uitgaan van topsportprestaties en topsportevenementen op de omvang van het sportpubliek en de omvang van de sportbeoefening. Weinig kennis is daarentegen voorhanden over de vraag onder welke voorwaarden deze effecten wel/niet en meer/minder optreden en bij welke doelgroepen deze effecten groter/kleiner zijn. Een specifieke open vraag is in hoeverre er verschillen zijn tussen sporters en niet-sporters in de mate waarin hun gedrag wordt beïnvloed door topsportprestaties en topsportevenementen. Hiermee verwante witte vlekken in onze kennis betreffen de vraag in hoeverre de effecten van topsportprestaties en -evenementen worden beïnvloed door de aard

van de topsportprestatie, de aard van het topsportevenement en de aard (symbolische betekenis) van de topsporter. Rond grote topsportevenementen is bovendien onbekend wat het effect is van een integrale *legacy*-strategie die wordt nagestreefd via diverse flankerende side events.



## 4.1 Inleiding

Veel mensen volgen topsport niet louter uit verstrooiing of interesse in de betreffende spelactiviteit, maar ook omdat ze zich op enigerlei wijze identificeren met de deelnemende sporter(s) of team(s). Deze betrokkenheid kan voortkomen uit het zelf beoefenen van de betreffende sport, waarbij de topsporters voor de volger een soort spiegel vormen van het hoogst haalbare niveau in de door hem beoefende sport. Maar identificatie kent veelal ook sociale aspecten, waaronder regionale of nationale representatie ('ons team') en aspecten als geslacht, etnische afkomst of fysieke beperkingen. Gevoelens van verbondenheid met sporthelden en sportteams kunnen bijdragen tot imitatie van uiterlijk en gedrag (rolmodel), persoonlijk welbevinden, en ook tot groepsspecifieke empowerment en trots ('black pride', nationale trots).

Deze identificatiewaarde van topsport en de daaraan verbonden sociaal bindende potentie (integratie, cohesie) is een belangrijke legitimatie voor het huidige topsportbeleid (o.a. VWS 2008, 2011). Daarbij gaat het vooral om de op lokaal, regionaal en nationaal niveau sociaal bindende kracht van topsport, voortkomend uit het competitieve element en de daarmee gepaard gaande emoties ('wij versus zij'). In een samenleving waarin de sociale cohesie onder druk staat vanwege brede maatschappelijke ontwikkelingen als individualisering, secularisering, multiculturalisering en globalisering wordt de verbroederende werking van topsport gezien als een van de meest belangrijke tegenkrachten (Van Bottenburg & Schuyt 1996; Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling 1999; Bairner 2001; Guilianotti & Robertson 2007).

Zowel op individueel als op groepsniveau kennen processen van identificatie ook een keerzijde, waarvan we de uitwerkingen tegenkomen in relatie tot topsport. 'Fout' voorbeeldgedrag door topsporters (agressie, doping; zie bijvoorbeeld Lines 2001; VWS 2005, 2008; Søbirk Petersen 2010) en uitwassen tussen concurrerende groepen voetbalfans (Guilianotti & Armstrong 2002; Spaaij 2006) zijn hiervan de meest bekende, die ook de nodige beleidsaandacht genereren. Veel minder beleidsaandacht is er voor de eveneens met identificatie samenhangende invloed van topsport op het reproduceren van vooroordelen ten aanzien van gender, etniciteit, seksuele voorkeur en mensen met fysieke beperkingen. Dit is echter wel een kernthema binnen het theoretische en empirische sociaalwetenschappelijk sportonderzoek (Messner & Sabo 1990; Hargreaves 1994; Elling 2002; Cookley 2004; Knoppers 2009).

In dit hoofdstuk staan drie toegeschreven invloeden van topsport centraal, die voortkomen uit de identificatiewaarde: invloeden van topsporters als rolmodel, invloeden op empowerment en vooroordelen, en invloeden op nationale trots en sociale verbondenheid. Daarbij gaan we vanzelfsprekend ook in op de hiermee samenhangende maatschappelijke keerzijden van sociale onderscheiding, overconforming, stereotypering en schaamte.

## 4.2 De invloed van topsporters als rolmodellen

In het sportbeleid en de literatuur is er veel aandacht voor de grote maatschappelijke betekenis van sporthelden. Vooral jongeren laten zich in hun identiteitsontwikkeling inspireren door idolen. Naast muziekidolen zijn sporthelden belangrijke personen aan wie ze zich graag spiegelen en met wie ze zich in zekere zin verwant voelen. Sporthelden kunnen een voorbeeldfunctie vervullen en een rolmodel worden of als zodanig worden uitgeroepen (Vande Berg 1998; Lines 2001; Maguire 2009).

Doordat (jonge) mensen zich identificeren met topsporters of een bepaald sportteam, kunnen zij vanuit hun admiratie bepaalde uiterlijke kenmerken, karaktereigenschappen en gedragingen van de betreffende sporter of het team overnemen. Naast kleding en kapsel kan het daarbij gaan om morele kwaliteiten die in de samenleving hoog staan aangeschreven, zoals 'hard werken', 'presteren' en 'fair play'.

**“Society needs its champions as heroes. They perform the manifest function of achieving sporting success for themselves and their local community and nation. But they also perform a latent role: they are meant to embody the elements that a society values most. As idealized creations, they provide inspiration, motivation, direction and meaning for people’s live.”**

*(Maguire 2009, p. 1260)*

Behalve identificatie met topsporters die maatschappelijk wenselijke kenmerken representeren, kan er echter ook sprake zijn van identificatie en potentiële imitatie van 'fout' voorbeeldgedrag, zoals het maken van 'harde' overtredingen, dopinggebruik, rijden onder invloed of zelfs seksueel misbruik.

Hoewel er voldoende empirische ondersteuning is voor het feit dat veel jongeren (en volwassenen) zich op een bepaalde wijze identificeren met sporthelden, is er eigenlijk vrij weinig bekend over de mate waarin topsporters daadwerkelijk voor een grote groep (jonge) mensen als rolmodel fungeren, zowel sportspecifiek als maatschappelijk gezien, en zowel in positieve als in negatieve zin (vgl. Fleming et al. 2005; Søbirk Petersen 2010). Gaan jongeren harder werken en worden ze gedisciplineerder omdat hun sportheld deze kwaliteiten tentoonspreidt? Zijn sporters op lager niveau geneigd doping te gaan gebruiken als dat in de topsport op grote schaal gebeurt? Antwoorden op dergelijke vragen kunnen niet op basis van bestaand onderzoek worden gegeven.

In lijn met de toenemende mondialisering en commercialisering in de sport en samenleving zijn helden steeds minder nationaal gebonden en zijn ook sporthelden vaker een soort idolen, 'celebrities' (Tollenaar 1993; Vande Berg 1998). Zij representeren veelal niet (alleen) traditionele waarden van 'echte helden', maar ontleenen hun idoolstatus (deels) aan hun uiterlijke kenmerken. Voorbeelden hiervan zijn David Beckham en Anna Kournikova. Fans willen niet zijn zoals hen, maar zien hen als gedroomde (seks)partner.

Empirisch onderzoek laat tevens zien dat er sociale verschillen bestaan in de betekenis van sporthelden voor verschillende groepen. Vooral jongens noemen sporthelden als inspiratiebron, en sporthelden blijken vooral mannelijke helden, ook voor meisjes (Biskup & Pfister 1999). Vrouwelijke helden worden vrijwel uitsluitend door meisjes genoemd. Uit onderzoek in 1999 onder duizend Nederlandse jongeren tussen 14 en 21 jaar met verschillende etnische achtergronden kwam de zwarte Amerikaan Michael Jordan als meest genoemde

sportheld naar voren (Elling 2002). Bijna de helft van de genoemde helden bestond uit voetballers en bijna negen op de tien helden waren man. Etnische minderheden kiezen explicieter sporthelden vanuit een gedeelde etnische achtergrond. Veel sportidolen worden gekozen omdat ze 'de beste' zijn in hun sport en/of om hun specifieke technische kwaliteiten (vgl. Lines 1997; Fleming et al. 2005).

Al het onderzoek onderstreept het belang van de media voor de mogelijkheid zich te identificeren met topsporters, maar ook in de constructie van sporthelden en de waarden die ze vertegenwoordigen. Het Nederlandse mannenhonkbalteam dat in 2011 de wereldtitel won is een mooi voorbeeld van een groep potentiële helden, die mede vanwege de geringe media-aandacht (pas achteraf) een geringe maatschappelijke betekenis kent. Het onverwachte olympisch succes van de waterpolovrouwen in Peking in 2008 werd wel sterker geënceneerd door de media, maar het succes duurde te kort en de sport was te marginaal om daadwerkelijk van grote maatschappelijke betekenis te kunnen zijn. Het zijn vooral bekende (oud-)profvoetballers – Ruud Gullit, Dirk Kuijt, Ibrahim Affelay - en individuele topsporters die over langere tijd veel sportief succes behaalden en veel mediabelangstelling kregen – Pieter van den Hoogenband, Leontien van Moorsel, Sven Kramer en Anky van Grunsven – die een bredere maatschappelijke functie als rolmodel voor een grote groep kinderen en volwassenen kunnen vervullen.

Behalve kwalitatieve uitspraken als 'Ik wil graag zijn zoals hij' ontbreekt harde empirische evidentie voor de mate waarin topsporters daadwerkelijk het gedrag van jongeren in en buiten de sport beïnvloeden.

### 4.3 De invloed van topsport ten aanzien van empowerment en vooroordelen

In de vorige paragraaf kwam reeds kort aan de orde dat topsporters die bepaalde (minderheids)groepen in de samenleving vertegenwoordigen een specifieke functie als rolmodel zouden kunnen vervullen; bijvoorbeeld vrouwen, etnische minderheden en topsporters met fysieke beperkingen.

Voor jongeren en volwassenen vanuit de betreffende etnische minderheidsgroep of voor mensen met beperkingen kunnen de (prestaties van) topsporters niet alleen een persoonlijke betekenis van idool of held vervullen, maar ook bijdragen tot bredere gevoelens van empowerment en sociale erkenning voor de betreffende groep (zie bijvoorbeeld MacGalncy 1996; Carrington & MacDonald 2001; Brittain 2004; Myers Hardin & Hardin 2005).

In het sociaalwetenschappelijk sportonderzoek is echter vooral sociaalkritisch (media)onderzoek verricht naar de rol die topsport (ook) speelt in het bevestigen van bestaande vooroordelen over groepen in de samenleving ten aanzien van gender, 'ras'/eticiteit en fysieke beperkingen (o.a. Messner & Sabo 1990; Elling 2002; Azzarito & Harrison 2008; Coakley 2009; Knoppers 2009; Van Sterkenburg 2011). De bevindingen laten zien dat de manieren waarop de sportmedia vrouwelijke atleten en topsporters uit bepaalde minderheidsgroepen portretteren veelal ambivalent zijn, waarbij bestaande stereotypen vaak bevestigd worden. Ook zijn er verschillende 'lezingen' (interpretaties) mogelijk van de berichtgeving in de sportmedia. Over het algemeen blijken vrouwen en minderheidsgroepen zelf minder geneigd tot 'lezingen' waarbij stereotype vooroordelen alleen worden bevestigd.

## 4.4 De invloed van topsport op nationale trots

Een van de belangrijkste legitimeringen van het topsportbeleid in Nederland en veel andere (westerse) landen is dat topsportevenementen en -prestaties bijdragen tot nationale trots en verbondenheid en internationaal prestige (Houlihan 1997; Smith & Porter 2004; Hilvoorde et al. 2010). Dat geldt voor landen waar aansprekende topsportprestaties en topsportevenementen uit het verleden zijn gaan behoren tot het cultuurhistorische erfgoed (zie voor Nederland Jungmann 2011; voor Australië Cashman 1995), maar ook voor natiestaten zoals Zuid-Afrika en diverse Oost-Europese staten die een nieuw nationaal bewustzijn en bijpassende gevoelens van trots en verbondenheid via topsport trachten te creëren of vergroten (Topic & Coakley 2010; Welschen 2010).

Internationaal vergelijkend empirisch onderzoek naar nationale identificatie en trots laat zien dat Nederlanders minder geneigd zijn dan inwoners van andere landen om aan te geven dat ze (erg) trots zijn op hun land (zie Schyns & Dekker 2008). Kritische auteurs als Lechner (2007) en De Foer (2006) stellen dat dat niet direct wil zeggen dat Nederlanders zich daadwerkelijk minder identificeren met hun land. Gevoelens van nationale (en morele) superioriteit krijgen op een minder patriotistische en meer feestelijke wijze vorm:

**“The Dutch elite derived national pride from not being nationalist.”**

*(Lechner 2007, p. 360)*

Het Oranjelegioen bij internationale sportevenementen, zoals de Olympische Spelen en voetbalkampioenschappen, is een belangrijk symbool van een dergelijke ‘feestelijke nationale trots’. Bevolkingsonderzoek bevestigt dat ‘prestaties in de sport’ naast ‘wetenschappelijke en technologische prestaties’ in belangrijke mate bijdragen aan de beleving van gevoelens van nationale trots en verbondenheid (Elling et al. 2012). In hun vergelijkende analyse tussen 24 landen laten Evans & Kelly (2002) zien dat inwoners uit veel landen – waaronder Nederland – aangeven nationale trots te ontleen aan sportieve prestaties.

Ander – meer theoretisch en kwalitatief – sociaalwetenschappelijk onderzoek benadrukt dat topsport een belangrijke rol speelt in hedendaags *national identity work* (Maguire 1999; Lechner 2007; Maguire & Poulton 2010). Topsportevenementen lenen zich voor de constructie van nieuwe natiestaten vanwege de belangrijke identificatievormende symbolen, zoals een nationale vlag, volkslied en de ‘speelse’ strijd tussen ‘wij’ en andere landen. Brede nationale identificatie door topsport kan bovendien vooral gegenereerd worden via zogenoemde ‘volkssporten’, waarin landen een bepaalde reputatie hebben. Onderzoek van Bruce (2010) en Denham (2010) laat onder meer zien dat topsportprestaties niet voor iedereen en alle sociale groepen dezelfde (positieve<sup>5</sup>) betekenis hebben.

In vrijwel alle studies wordt de rol van de media onderstreept. Vooral bij voetbalkampioenschappen en Olympische Spelen is de media-aandacht de afgelopen decennia sterk geïntensiveerd en verbreed. Door vooraf en tijdens het evenement verwachtingen en spanning te creëren en achtergrondverhalen te vertellen

---

5. Negatieve connotaties of effecten zijn bijvoorbeeld gevoelens van schaamte of agressie.

over deelnemers uit vooral het nationale team wordt een breder publiek bereikt en de nationale identificatie en verbondenheid versterkt.

Gezien de zichtbaarheid van het Oranjelegioen en de alles overtreffende kijkcijfers van EK/WK-wedstrijden van het Nederlands mannenvoetbalelftal lijkt de hypothese dat topsportprestaties bijdragen aan nationale trots en identificatie een open deur die geen nadere empirische onderbouwing behoeft. Toch dient de vraag te worden beantwoord of (1) inwoners van een land daadwerkelijk trotser worden van een hoge olympische medaillering of van een succesvol Europees dan wel wereldkampioenschap voetbal, of dat (2) internationale topsportevenementen vooral een podium vormen om uiting te geven aan reeds aanwezige gevoelens van nationale identificatie en trots onder de bevolking.

Longitudinaal onderzoek<sup>6</sup> tussen 2008 en 2010 naar verandering van gevoelens van nationale trots en verbondenheid rondom grootschalige sportevenementen (EK/WK voetbal; Olympische Spelen) onder de Nederlandse bevolking biedt voor beide opties enige ondersteuning (Elling et al. 2012). Gevoelens van nationale identificatie (trots en verbondenheid) bleken vrij stabiel gedurende deze onderzoeksperiode en stegen niet of nauwelijks rondom voetbalkampioenschappen of Olympische Spelen. Wel werd een licht positieve verhoging vastgesteld van het algemeen welbevinden en de gevoelens van trots en verbondenheid onder de Nederlandse bevolking rondom het WK voetbal 2010, waarin het Nederlands elftal de finale bereikte. Topsportprestaties lijken wel van invloed op de ervaren sportieve trots: rondom grote sportevenementen geven meer mensen aan dat ze trots zijn op Nederland vanwege goede prestaties in de sport. Dergelijke herhaalde metingen zijn uit andere landen niet bekend.

In navolging van de reeds eerder in deze paragraaf benoemde keerzijden van identificatie door topsport gaat het bij de potentiële invloed van topsport op nationale trots en verbondenheid om overidentificatie ('nationalisme') en eventuele negatieve sociaal-maatschappelijke effecten ten gevolge van (structureel) tegenvallende sportprestaties of 'beschamende' voorvallen (vgl. Jackson & Ponc 2001; Lines 2001).

Als het gaat om gevoelens van nationale identificatie, dan blijkt sport zeker een belangrijke trigger te zijn voor expressies en getuigenissen van nationale trots en verbondenheid. Topsportprestaties zijn voor Nederland van belang voor symbolische 'verhalen' over wie 'wij' zijn en welke 'grootse' sporthelden ons kleine land voortbrengt.

## 4.5 De identificatiewaarde: witte vlekken

Er is voldoende empirische onderbouwing voor de algemene maatschappelijke invloed van topsport op basis van de identificatiewaarde, zoals het bestaan van gevoelens van verbondenheid met sporthelden en van samenhang tussen nationale trots en internationaal succes van Nederlandse sporters. Er is over het algemeen echter weinig bekend over de richting van de gevonden verbanden (causaliteit), over daadwerkelijke (gedrags)beïnvloeding en over verschillen tussen sociale groepen. Zo weten we dat topsporters belangrijke

---

6. Dit onderzoek bestond uit meerdere metingen in de tijd onder de Nederlandse bevolking op basis van verschillende representatieve steekproeven.

idolen zijn voor jeugdigen, maar niet precies wat de betekenis daarvan is en in welke mate topsporters daadwerkelijk als positieve dan wel negatieve rolmodellen functioneren en het gedrag van jongeren op het sportveld (en daarbuiten) beïnvloeden. Daarbij zijn vooral ook verschillen naar geslacht, etniciteit en handicap interessant, zowel qua achtergronden van topsporters als van het (jeugdige) publiek. Om zowel iets te kunnen zeggen over de aard en omvang van de invloed als over de precieze betekenis en werking hiervan, is meer kwantitatief en kwalitatief onderzoek wenselijk naar:

- de voorbeeldfunctie van topsporters voor jeugdigen (gedragsbeïnvloeding in/buiten de sport);
- de manier waarop en de mate waarin topsporters bijdragen tot empowerment van minderheidsgroepen;
- de manier waarop en de mate waarin topsport bijdraagt tot doorbreking/reproductie van stereotype beeldvorming over minderheidsgroepen;
- in hoeverre en onder welke voorwaarden lokaal/nationaal topsportsucces voor verschillende sociale groepen langdurig bijdraagt aan meer sociale verbondenheid.

## 5.1 Inleiding

Studies naar de economische waarde van sport beschrijven veelal de economische betekenis van sport in algemene zin, en gaan niet in op de specifieke economische betekenis van topsport. Wel is er veel informatie voorhanden over de omvang van bijvoorbeeld sponsoring, media-inkomsten, merchandising en gokken in of naar aanleiding van topsport. Bovendien is er veel onderzoek verricht naar de economische effecten van topsportevenementen. Daarvan uitgaande beschrijft dit hoofdstuk eerst op enkele hoofdlijnen de invloed van topsport op de economie, om vervolgens dieper in te gaan op de economische effecten die uitgaan van topsportevenementen.

## 5.2 De invloed van topsport op de economie

Topsport stimuleert de economie dankzij de verbinding van sport, media en bedrijfsleven. Zij spelen gezamenlijk in op de grote publieke belangstelling voor topsportprestaties en de sterke emotionele binding en identificatie van het publiek met sporthelden, sportteams en sportclubs.

Het is onomstreden dat de overlappende belangen van sportorganisaties, media en bedrijfsleven ertoe hebben bijgedragen dat wereldwijd steeds meer geld omgaat in topsport. Ook de invloed van de overheid op de commercialisering van de sport, via wet- en regelgeving met betrekking tot bijvoorbeeld commerciële televisiezenders, mag niet worden onderschat. Sportorganisaties maken topsport mogelijk en organiseren wedstrijden en kampioenschappen van diverse aard. Media zorgen ervoor dat liefhebbers deze wedstrijden en kampioenschappen kunnen volgen. En bedrijven verbinden zich aan de sporters en sportorganisaties om via de media onder de aandacht te komen van dat publiek (Westerbeek & Smith 2003).

Deze verbinding levert de sportorganisaties veel inkomsten op, waardoor zij zich verder kunnen versterken en hun sportevenementen grootser kunnen organiseren. Het gevolg hiervan is dat de beïnvloedingsmogelijkheden die deze sportevenementen bieden verder toenemen voor zowel sportorganisaties (sportgedrag, merchandising) als de media (kijk-, luister- en leesgedrag) en het bedrijfsleven (productenafname, gokgedrag). Zodoende ontstaat een zichzelf versterkend effect. Dat effect laat zich aflezen uit de sterke toename van de publieke belangstelling en economische waarde van media- en sponsoringcontracten (zie bij wijze van voorbeeld tabel 5.1). De combinatie van sportorganisaties, bedrijfsleven en media wordt dan ook wel *the golden triangle* genoemd (Tomlinson 2011).

**Tabel 5.1** Inkomsten IOC uit uitzendrechten en sponsoring van de Olympische Zomerspelen, 1960-2008 (in miljoenen Amerikaanse dollars)

|      | <b>Uitzendrechten</b> | <b>Sponsoring</b> |
|------|-----------------------|-------------------|
| 1960 | 1                     |                   |
| 1964 | 2                     |                   |
| 1968 | 10                    |                   |
| 1972 | 18                    |                   |
| 1976 | 35                    |                   |
| 1980 | 88                    |                   |
| 1984 | 287                   |                   |
| 1988 | 403                   | 96                |
| 1992 | 636                   | 172               |
| 1996 | 898                   | 705               |
| 2000 | 1.332                 | 1.234             |
| 2004 | 1.494                 | 1.459             |
| 2008 | 1.739                 | 2.421             |

Bron: IOC Olympic Marketing Fact File 2008 (ontleend aan Stokvis 2010).

Ook in Nederland geldt dat de passieve belangstelling voor topsport in de afgelopen decennia fors is toegenomen. Dit geldt voor zowel het aantal bezoeken aan sportwedstrijden als de zend- en kijktijd van sportwedstrijden op televisie. Net als in de meeste andere westerse landen behoren sportwedstrijden in Nederland al decennialang tot de best bekeken televisieprogramma's (NOC\*NSF 2009). Jaarlijks brengt ongeveer 35 procent van de Nederlandse bevolking een bezoek aan een sportwedstrijd. Van de totale kijktijd naar televisie wordt meer dan vijftien procent uitgemaakt door topsport. De gemiddelde redactionele ruimte in de Nederlandse dagbladen wordt eveneens voor circa vijftien procent ingevuld met (top)sport (PRC 2008).



**Tabel 5.2** Kijkcijfers top 10 televisieprogramma's uitgezonden door Nederlandse zendgemachtigden, 2010

| Rang | Programma                                   | Aantal kijkers |
|------|---|----------------|
| 1    | Voetbal WK Nederland-Spanje (finale)        | 8.513.000      |
| 2    | Voetbal WK Uruguay-Nederland (halve finale) | 8.501.000      |
| 3    | Voetbal WK Kameroen-Nederland               | 7.185.000      |
| 4    | Voetbal WK Nederland-Brazilië (kwartfinale) | 7.031.000      |
| 5    | Voetbal WK Nederland-Slowakije              | 6.072.000      |
| 6    | Voetbal WK huldiging                        | 5.773.000      |
| 7    | Voetbal WK Nederland-Japan                  | 5.707.000      |
| 8    | Voetbal WK nabeschouwing                    | 5.661.000      |
| 9    | Schaatsen Olympische Spelen 10 km heren     | 5.171.000      |
| 10   | Voetbal WK Duitsland-Spanje (halve finale)  | 5.167.000      |

Bron: Stichting KijkOnderzoek 2011 (URL: <http://www.kijkonderzoek.nl/kijkcijfers/>).

De meest recente studie naar de economische betekenis van sport heeft uitgewezen dat de totale (directe en indirecte) productiewaarde van sport 14 miljard euro op jaarbasis betreft. Dit zorgt voor een (directe en indirecte) toegevoegde waarde van 6,9 miljard euro, hetgeen overeenkomt met 1,3 procent van het bruto binnenlands product. De werkgelegenheid in de Nederlandse sport heeft een omvang van 118.000 fte's (PRC 2008; NOC\*NSF 2009). Dit betreft echter de economische waarde van sport in zijn totaliteit, dus inclusief de uitgaven voor sportbeoefening (competitiesport, recreatiesport) op lagere niveaus. De omvang van de specifieke economische waarde van topsport in Nederland is onbekend. Die bijdrage vormt echter een relatief klein aandeel van de totale economische waarde van sport.

Vanwege haar competitieve karakter geldt topsport als een kraamkamer voor innovaties. Door de voortdurende noodzaak om grenzen te verleggen vindt continu onderzoek plaats naar verbetering van materialen, voeding en technieken, waarbij het bedrijfsleven, wetenschappers, sportorganisaties en sporters met elkaar samenwerken. Deze vernieuwingen krijgen ook buiten de topsport een bredere toepassing. Hiervan zijn veel voorbeelden te geven (anti-blokkeersystemen in auto's, klapschaatsen, schakelsystemen op toerfietsen en mountainbikes, sportdranken met peptiden, registratie- en weergavetechnieken door media). Over de omvang en impact hiervan zijn in de wetenschappelijke literatuur geen gegevens voorhanden.

### 5.3 De invloed van topsportevenementen op de economie

Topsportevenementen worden niet georganiseerd – en niet met publieke middelen gesteund – omwille van het evenement zelf. De sportieve happenings worden beschouwd als een waardevol instrument om doorbraken te realiseren op het gebied van *place marketing*, economie, ruimtelijke ordening en welzijn. Een topsportevenement kan werken als een katalysator voor de nationale ontwikkelingsagenda. Vanuit een hoog beleidsabstractieniveau beschouwd zijn de motieven voor het organiseren van topsportevenementen terug te voeren op het streven naar economische vooruitgang (o.a. Malfas et al., in: Horne 2007; Gratton et al. 2005).

Niet alleen het evenement zelf kan als middel worden aangewend om een stad of land in de wenselijke richting te leiden. Dat lijkt ook te gelden voor het uitbrengen van een bid (bijvoorbeeld Madrid voor de Olympische Spelen) en voor het toewerken naar een bid zoals bij het Olympisch Plan 2028 het geval is (o.a. Breedveld & Hover 2009). Onderzoek naar de (economische) effecten van (voorbereidingen van) bids zijn er nauwelijks, met uitzondering van een studie van Masterman (2008). Preuss (2010) concludeert op grond van zijn onderzoek dat de organisatie van de Olympische Spelen de beste promotiecampagne is die een stad en land zich kunnen wensen. Dit is echter wel afhankelijk van of een stad of land het momentum van de Spelen goed weet te benutten. Een groot evenement zoals de Olympische Spelen draagt vooral bij aan de bredere ontwikkelingsagenda van een land als bij de organisatie van het evenement voortdurend rekening gehouden wordt met de tijd na het evenement. Het verleden wijst uit dat dit geen vanzelfsprekendheid is.

Bij onderzoek naar de economische effecten van topsportevenementen draait het om additionaliteit: Welke uitgaven en inkomsten in een bepaalde regio zijn toe te wijzen aan het evenement? Achter deze ogenschijnlijk eenvoudige vraag schuilen veel gecompliceerde kwesties. Bij experimenteel onderzoek is er sprake van een controlegroep en een experimentele groep. Bij het economisch evalueren van sportevenementen is hiervan geen sprake: er is geen empirische referentie. Als stad X evenement Y in jaar Z organiseert kun je die situatie niet vergelijken met stad X die dat evenement in dat jaar niet organiseert. Dit maakt het economisch evalueren van economische effecten van evenementen tot een uitdaging. In diverse onderzoeken wordt een focus gelegd op bepaalde onderwerpen (en worden andere zaken buiten beschouwing gelaten). Ten aanzien van de Olympische Spelen in Londen in 2012 is er bijvoorbeeld een aardig zicht op het aantal verwachte bezoekers. Veel minder scherp is het zicht op de groep die dankzij de Spelen Londen mijdt of in plaats daarvan op een later moment komt (Betreft het uitstel of afstel?).

Niet zelden is er bij sportevenementen sprake van een hapering van het marktmechanisme, wat een overheidsinterventie lijkt te rechtvaardigen. Met het marktfalen wordt het ontbreken van investeringen die ten goede komen aan (een groot deel van) de bevolking bedoeld. Welke private investeerder wil immers investeren in een product (evenement) waarvan hij niet zelf (veel) rendement verkrijgt, maar waarvan de samenleving in de breedte profiteert? Hieruit kan worden afgeleid dat publieke gelden veelal onontbeerlijk zijn om het maatschappelijke rendement van een sportevenement te optimaliseren. Uiteraard zijn daarbij gedegen afwegingen nodig en kan risicospreiding worden verkregen door publiekprivate samenwerkingsvormen.

Investerings in topsport (zoals bij topsportevenementen) zijn niet per definitie een substituuat voor die in de breedtesport. Gezien de grotendeels op economische argumenten gebaseerde financiële injecties bij sportevenementen lijkt financiering vanuit middelen voor economische ontwikkeling niet onlogisch. Zelfs als dat niet het geval zou zijn, kan de breedtesport de vruchten plukken van de investeringen in topsport. Het Pieter van den Hoogenband Zwembad in Eindhoven is daar een mooi voorbeeld van. Het is geïnitieerd vanuit de topsport en er zijn goede topsportfaciliteiten, maar de breedtesport is er ook bij gebaat: negentig procent van de badbezetting betreft breedtesport.

### **Perspectief**

Wanneer gesproken wordt over kosten en baten van topsportevenementen is het van belang dat duidelijk is wat het perspectief is (Hover & Oldenboom 2010). Dé kosten en baten bestaan niet. Kosten en baten verschillen naargelang het perspectief. Drie vragen zijn daarbij relevant. Ten eerste is er de vraag op wie het financieel effect betrekking heeft. Overheidssubsidie is logischerwijs een uitgave (investering) vanuit overheids perspectief, maar is een inkomstenbron voor de ontvanger. Ook zijn er verschillen tussen sectoren. Het economisch effect van een evenement voor de hotelier is niet hetzelfde als het effect voor de lokale overheid (vgl. Oldenboom 2006). Op de tweede plaats is er de vraag op welk gebied het effect betrekking heeft. De kosten en baten zijn voor een regio anders dan voor een land. Tot slot dient men zich af te vragen op welke periode het effect betrekking heeft. Effecten verschillen in de tijd. De Olympische Spelen van 1992 in Barcelona zijn daarvan een goed voorbeeld. De Catalanen beoordeelden het effect van de Spelen van 1992 tien jaar na dato veel positiever dan drie jaar na de Spelen. Een langetermijnplanning van de Spanjaarden en de economische recessie waren daar debet aan (Duran 2002). Daarbij is het van belang te onderkennen dat effecten kunnen optreden vóór, tijdens en na het evenement.

Illustratief voor het bovenstaande is Euro 2000. Het financieel saldo voor het bedrijfsleven was bij dat evenement positief (Oldenboom 2001), maar er zijn verschillen in profijt tussen de bedrijfstakken aan te wijzen. Het meest geprofiteerd heeft de horeca (met name cafés en fastfoodbedrijven), gevolgd door de accommodatieverschaffers. Ook de bedrijfstak personenvervoer heeft per saldo geprofiteerd. De detailhandel heeft last gehad van binnenlandse vraagverschuivingen, zodat het beeld daar minder eenduidig is dan bij andere sectoren.

### **Methodologie**

Methodologisch is het van belang onderscheid te maken tussen een economische impactstudie en een kosten-batenanalyse (o.a. Oldenboom 1999; Késenne 2005). De economische impactstudie richt zich op de betekenis voor de economie, dat wil zeggen: voor de productie en consumptie. Een dergelijk onderzoek wordt daarom ook wel een bepaling van de economische betekenis genoemd. De bestedingen die met het evenement gepaard gaan (van bezoekers, maar soms ook organisatiekosten) worden in kaart gebracht. De focus van een economische impactstudie is vaak gelimiteerd: publieke uitgaven aan bijvoorbeeld beveiliging, maar ook de promotionele opbrengsten (bijdrage aan *place marketing*) maken meestal geen onderdeel van een economische impactstudie uit. Een kosten-batenanalyse brengt de nettobaten in

beeld. Financiële baten, maar ook maatschappelijke opbrengsten kunnen worden bepaald (vandaar de term 'maatschappelijke kosten-batenanalyse'). Een economische impactstudie kan nooit voldoende reden zijn voor een overheid om een evenement te ondersteunen; alleen een degelijke (maatschappelijke) kosten-batenanalyse kan hiervoor argumenten aandragen (Oldenboom 1999, Késenne 2005). De economische impactstudie belicht immers maar één kant van de medaille.

In de praktijk van economisch evenementenonderzoek worden concessies gedaan die de kwaliteit van de studie niet altijd ten goede komen. Dat gebeurt als gevolg van beperkingen ten aanzien van tijd, budget, creativiteit of kennis. Deskundigen plaatsen vraagtekens bij kosten-batenanalyses die in het verleden zijn uitgevoerd (o.a. Crompton 2006; Sturgess & Brady 2007; Collins et al. 2007; Van den Auweele 2009; Késenne 2000). Késenne (2005) maakt een onderscheid tussen wetenschappelijke onderzoeken (onafhankelijk) en onderzoeken die als pri-nstrument functioneren (mogelijk minder onafhankelijk). Baade & Matheson (2004) adviseren overheden om rapporten over de verwachte economische opbrengsten goed te analyseren alvorens publieke middelen te investeren.<sup>7</sup>

Ex ante onderzoeken vinden plaats vóór het evenement en ex post onderzoeken daarna. Beide onderzoeksvormen dienen ook een ander doel. Ex ante studies dienen vaak om het belang van het evenement aan te tonen en om (financiële) steun te genereren. Ex post onderzoeken geven een antwoord op de vraag wat de 'return on investment' is en welke lessen geleerd kunnen worden. Er kunnen grote verschillen zijn tussen ex ante en ex post studies van een bepaald evenement (Horne 2007). Bij ex post onderzoeken bepalen evenementspecifieke zaken sterk de uitkomst (Sterken 2006).<sup>8</sup> Voorbeelden zijn de weersomstandigheden en het al dan niet voorkomen van geweldsincidenten, maar ook het sportief verloop van het evenement mag niet onderschat worden. Het WK in 2006 in Duitsland was in economisch opzicht bijvoorbeeld minder succesvol geweest als de vier halve finalisten geen nabijgelegen Europese landen zouden zijn geweest (Kalshoven & Van Aggelen 2006). Duitsland lijkt ook economisch geprofiteerd te hebben van de onverwacht goede sportieve resultaten in eigen land.

Kosten en baten van grote topsportevenementen die in steeds andere landen plaatsvinden (zoals de Olympische Spelen) kunnen één op één vergeleken worden, maar daarbij dient men zich te realiseren dat landen en evenementen sterk van elkaar verschillen (o.a. Preuss 2004; Smith 2008). Dat komt door:

- economische en politieke verschillen;
- verschillende doelstellingen (sportief, economisch, politiek, sociaal);
- grote verschillen ten aanzien van nieuwbouw van sportaccommodaties dan wel het gebruiken van bestaande voorzieningen;
- de wijze waarop en de mate waarin investeringen in infrastructuur en sportaccommodaties direct aan de Spelen worden toegerekend.

---

7. De Werkgroep Evaluatie Sportevenementen maakt zich in Nederland sterk voor kwalitatief sterk onderzoek naar de (economische) effecten van (top)sportevenementen. Doel is om gestandaardiseerde onderzoeksrichtlijnen te ontwikkelen, het gebruik daarvan te bevorderen en opgedane kennis te clusteren en toegankelijk te maken.

8. In het ideale geval worden ex ante en ex post onderzoeken in een beleidscyclus aan elkaar gekoppeld; een streven van de Werkgroep Evaluatie Sportevenementen.

## Ontastbare effecten of 'soft legacy'

Niet alle economische effecten van topsportevenementen zijn tastbaar en eenvoudig te kwantificeren of te moneteriseren (EFTEC 2005; McHugh 2006; Walton et al. 2008). Horne (2007) duidt deze zaken aan als *known unknowns*. Ontastbare zaken kunnen positief zijn (nationale trots, groei breedtesport, nalatenschap nieuwe sportaccommodaties, promotie gastland), maar ook negatief (drukte, congestie, verhoogd risico zakenrollers). Dergelijke effecten worden ook wel aangeduid als *soft legacy*.

Bij de legitimatie van publieke investeringen in topsportevenementen wordt vaak verwezen naar de positieve ontastbare effecten. Paradoxaal is dat juist deze ontastbare zaken bij sommige ex ante (maatschappelijke) kosten-batenanalyses niet worden gekwantificeerd (o.a. Breedveld & Hover 2011). Voorbeelden uit Nederland hiervan zijn de *Verkenning Maatschappelijke Kosten en Baten van de Olympische en Paralympische Spelen 2028* (Blok et al. 2011) en de *Kengetallen kosten-batenanalyse van het WK voetbal 2018* (Van den Berg et al. 2010). Onderzoek onder de Britse bevolking ten aanzien van de Spelen van 2012 wijst uit dat de ontastbare zaken belangrijker gevonden worden dan de tastbare zaken (EFTEC 2005). Dit benadrukt dat het van belang is de ontastbare zaken niet te veronachtzamen bij kosten-batenanalyses.

Er zijn methoden in zwang die deze ontastbare zaken kunnen kwantificeren dan wel moneteriseren (zoals de *contingent valuation method*). Hoewel aan deze methodieken haken en ogen zitten (o.a. Venkatachalam 2003) kunnen hiermee ontastbare zaken tot op zekere hoogte gewaardeerd worden. Gezien de (financiële) belangen die met de organisatie van topsportevenementen gepaard gaan verdienen deze waarderingmethoden in Nederland meer aandacht, aanscherping en toepassing. Onderzoek van Walton et al. (2008) naar de Spelen van 2012 bevestigt bijvoorbeeld dat inwoners van het Verenigd Koninkrijk (ook buiten Londen) bereid zijn de beurs te trekken voor de verwachte positieve maatschappelijke effecten van de Spelen (Walton et al. 2008).

## Determinanten en uitkomsten

Belangrijke determinanten van het economische effect van topsportevenementen zijn volgens Mondello & Rische (2004) het aantal bezoekers (deelnemers en begeleiders), hun herkomst en de duur van het bezoek. De mate waarin deze bezoeken additioneel zijn is van belang. Indien buitenlandse bezoekers zonder het plaatsvinden van het evenement het land ook hadden bezocht, is het bezoek niet additioneel en is het niet van positieve economische betekenis. Effecten zijn daarnaast vanuit economische optiek positiever als de organisatie ervan past in de nationale ambitiekalender (inbedding in dubbele agenda) en er wordt geanticipeerd op het momentum dat een topsportevenement kan bieden. Analoog aan het devies bij sponsoring geldt ook bij topsportevenementen dat investeringen geactiveerd moeten worden. Activatie in de evenementencontext is het (in samenwerking met sterke partners) ontwikkelen van beleid om wenselijke economische (en ook andere maatschappelijke) effecten te verwezenlijken.

De Duitse strategie achter het WK voetbal 2006 was gebaseerd op het (her)positioneren van het land als een goede gastheer, vriendelijk, open en tolerant (Bundesministerium des Innern 2005). Ofschoon forse publieke middelen zijn geïnvesteerd, hebben deze nooit ter discussie gestaan in Duitsland (Rebeggiani

2006).<sup>9</sup> De strategie was ook een tegenreactie om het stereotype beeld van de Duitser (conformistisch, serieus en dominerend) te veranderen (Lewis, in: Preuss 2007). Het finale doel hiervan mag duidelijk zijn: het land moet een aantrekkelijkere plaats worden voor bezoekers (toeristisch en zakelijk), bewoners en bedrijven. Het imago van Duitsland lijkt na het WK voetbal 2006 verbeterd te zijn (GNTB 2008). Ook onderzoek onder buitenlandse bezoekers wijst in die richting. Met name bij bezoekers van buiten Europa werd het beeld over Duitsland positiever. Onze Oosterburen werden met name geprezen vanwege de goede organisatie in het land in het algemeen en vanwege de florierende economie en moderne voorzieningen. Van de zeventien gemeten aspecten hebben vijftien zich positief ontwikkeld. Dat gold vooral voor de aspecten vriendelijk, tolerant en gastvrij. Verder gaf tachtig procent van de buitenlandse respondenten aan vanwege het WK-bezoek in het thuisland positief te praten over Duitsland. Driekwart van hen wil terugkomen voor een volgend bezoek aan Duitsland. Voor een kwart geldt dat zij nieuwe zakelijke contacten verwachten te leggen of bestaande te intensiveren met of via Duitse organisaties (Federal Government 2006). Wat de economische impact door consumentenuitgaven betreft komen Kurscheidt et al. (2008) tot de conclusie dat het bruto nationaal product (BNP) door het WK is gestegen met 3,2 miljard euro en dat dat bijna 35.000 manjaren arbeid heeft opgeleverd (Federal Government 2006).

De lokale bevolking kan een evenement maken of breken. Voor het welslagen van een sportevenement is het van belang dat de bevolking zich enthousiast en gastvrij opstelt. Aan die randvoorwaarde voor succes is in Duitsland in 2006 voldaan. Dat hangt samen met het uitblijven van supportersrellen of andere vormen van ongewenste onrust. Wat door de bevolking met name positief ervaren werd, is de verbetering van de infrastructuur die met het evenement gepaard ging, een verbeterd veiligheidsgevoel en positieve ervaringen met de fans (Ohmann et al. 2009).

Hagn en Maenning (2007) concluderen dat het WK voetbal 2006 het aandeel werklozen in de twaalf speelsteden niet heeft beïnvloed. Ook is er een indicatie dat er in sommige plaatsen sprake is geweest van een verdringingseffect voor wat overnachtingen betreft (München en Berlijn). Het saldo op nationaal niveau mag dan positief zijn, lokaal ligt dat dus anders. Met een verdringingseffect wordt verwezen naar een toenemende vraag naar bedden (door bezoekers van het evenement) in combinatie met een afnemende vraag daarnaar (door personen die de drukte willen vermijden).

Tijdens de Olympische Spelen in Sydney (2000) zijn vergelijkbare resultaten gevonden. De hoge bedbezetting in hotels in Sydney ging gepaard met een verlaging van de bezettingsgraad in de twee andere steden (Baade & Matheson 2004; Horne 2007).

Het aantal geregistreerde overnachtingen bij een groot topsportevenement is niet altijd een goede indicator van het aantal personen dat daadwerkelijk de nacht in een regio doorbracht. Toen het Nederlands elftal bij het EK 2008 in Basel speelde, trok een Oranjelegioen van 150.000 personen naar de Zwitserse stad. Basel telt echter maar 5.000 hotelbedden, een tekort van 145.000 bedden (KNVB 2008). Uiteraard zullen velen hun toevlucht in de regio hebben gezocht, maar het leeuwendeel zal de nacht feestend, slapend in de auto of anderszins hebben doorgebracht.

---

9. De realisatie van de Allianz Arena deed wel stof opwaaien, maar dat was voornamelijk het gevolg van issues op het gebied van milieu en ruimtelijke inrichting (Rebeggiani 2006).

Macro-economische effecten op basis van het BNP wijzen uit dat de Zomerspelen (na enkele jaren) een positieve impact hebben op de nationale economische groei (Sterken 2006). Het is echter de vraag in welke mate het evenement hiervoor gezorgd heeft.

Statistiekbureaus maken vóór topsportevenementen melding van consumptiegroei. De verkoop van breedbeeldtelevisies vertoonde vóór het WK 2006 bijvoorbeeld een sterke groei (CBS 2007). Het EK van 1988, dat Nederland won, leek voor een spectaculaire wending van het consumentenvertrouwen van Nederlanders te hebben gezorgd (Van Leeuwen & Kalshoven 2006).

De Spelen van 2012 zijn de eerste Zomerspelen die worden onderzocht aan de hand van de door het IOC verplicht gestelde *Olympic Games Impact Study* (OGI). Middels dit onderzoek beoogt het IOC op een gestandaardiseerde, objectieve en wetenschappelijke wijze effecten van de Spelen op de gaststad te registreren (ook voor de Winterspelen). In 2010 verscheen het zogenaamde *Pre-games Report* (UEL & TGI&S 2010). Er wordt in deze studie een positief economisch effect (score 0,43 op een schaal van -1 tot +1) gerapporteerd. Dit resultaat wijst derhalve in de richting van een positief economisch effect dankzij de Spelen van 2012.

## 5.4 De economische waarde: witte vlekken

Oldenboom stelde in 1999 al dat juist de ontastbare effecten of *soft legacy* voor de legitimatie van de besteding van overheidsgeld onderbelicht zijn. Onderzoek naar het meten van waarde van deze effecten is zeer van belang, terwijl de aandacht nu vooral uitgaat naar bestedingseffecten. Het verdient aanbeveling om nadrukkelijker in te zetten op het meten van effecten die niet eenvoudig in euro's zijn uit te drukken, maar maatschappelijk van groot belang zijn (bijvoorbeeld deelname, verbondenheid, trots en plezier). Hiervoor zijn methoden voorhanden, maar die worden in Nederland relatief weinig ingezet.

Er is onvoldoende zicht op de mate waarin (top)sportevenementen naast het organiseren van het evenement zelf inzetten op het genereren van wenselijke maatschappelijke spin-off (en het afwenden van onwenselijke zaken). Verder is het wenselijk dat er meer kennis wordt ontwikkeld en gedeeld over activatiemethoden rondom evenementen. Wat heeft wel en niet gewerkt en waarom?

Met name de afgelopen jaren is de indruk gewekt dat van het uitbrengen van een bid voor een (top)sportevenement op zichzelf een positief effect te verwachten is. Hiervoor ontbreekt een gedegen empirische onderbouwing. Tot op heden worden met name evenementen geëvalueerd en zijn (effecten van) bids zelden onderwerp van studie.

Te verwachten is dat het potentiële maatschappelijke effect van een (top)sportevenement niet voor elke stad of regio identiek is. Vanuit een nationaal perspectief bezien is het wenselijk dat evenementen worden georganiseerd op plaatsen waar verwacht mag worden dat het maatschappelijke effect daar in potentie het grootst is. Mogelijke relevante variabelen zijn de kwaliteit van de sportaccommodaties, de verenigingscultuur, de karakteristieken van het bedrijfsleven en het sociaal-cultureel profiel van de bevolking. Het is echter de vraag of dit te sturen is en, zo ja, op welke wijze dat kan. Daarnaast is onduidelijk of sturing in dit opzicht

wel wenselijk is, omdat daardoor van onderop ontwikkelde energie de kop kan worden ingedrukt. De voordelen van eventuele sturing moeten worden afgewogen tegen de gunstige uitwerking die kan uitgaan van marktwerking en concurrentie.



Drie onderling samenhangende vragen waren leidend in dit literatuuronderzoek (paragraaf 1.2). De uitkomst hiervan is dat de maatschappelijke betekenis van topsport bestaat uit invloeden en effecten die kunnen worden geordend volgens vier overkoepelende waarden:

- de ontplooiingswaarde;
- de inspiratiewaarde;
- de identificatiewaarde;
- de economische waarde.

Op grond van literatuuronderzoek is nagegaan welke empirische onderbouwing er voor deze maatschappelijke waarden van topsport en hun invloeden en effecten te vinden is. Op grond hiervan kunnen de hierna besproken conclusies worden getrokken (waarbij naar de voorafgaande hoofdstukken wordt verwezen voor de betreffende literatuurverwijzingen).

## 6.1 Topsport biedt kansen op ontplooiing

Topsport biedt ontplooiingskansen voor jonge, sportief getalenteerde mensen in onze samenleving. Topspor-ter worden is een droombeeld voor veel kinderen en jongeren. Het stimuleren van dat droombeeld past bij een cultuur van 'willen presteren en kunnen excelleren', maar vraagt ook om het scheppen van voorwaarden waardoor de sportieve ontwikkeling van jongeren hand in hand kan gaan met ontwikkelingen op andere gebieden. De ontwikkeling van talent naar topsporter vindt plaats in een periode waarin vele andere levens-bepalende ontwikkelingen zich voltrekken. Het is niet eenvoudig daarin een balans te vinden.

Vooraf de (veelal) moeizame combinatie van topsport en onderwijs verdient in dat verband aandacht. Veel studies laten zien dat het combineren van topsport en onderwijs een complexe aangelegenheid is geworden; des te meer naarmate jongeren op steeds jongere leeftijd overgaan op fulltime trainingsprogramma's. Tegelijkertijd laten studies zien dat topsport en onderwijs elkaar kunnen versterken. Door hun sport leren topsporters hun eigen leerproces te beïnvloeden. Deze zelfregulatie in het leren van vaardigheden en het leveren van prestaties oefent een positieve invloed uit op het niveau van die vaardigheden en prestaties; zowel in de sport als op school.

De topsportloopbaan heeft over het algemeen ook een positief effect op de verdere beroepsloopbaan. Wel blijkt het afscheid nemen van topsport een proces dat soms moeizaam verloopt; vooral bij een plotse, noodgedwongen carrièrebeëindiging.

## 6.2 Topsport enthousiasmeert en inspireert

Het enthousiasmerende effect van topsport is evident. Topsport biedt plezier en vermaak. Daarvan wordt in grote omvang veelvuldig genoten. Daarmee is topsport bij uitstek één van de activiteiten in onze moderne samenleving die mogelijkheden creëert voor plezierige opwinding. Het opzoeken en beleven van die plezierige opwinding kan effect sorteren in het bestrijden van gevoelens van zowel monotonie en verveling als spanning en agressie. Naast blijdschap, tevredenheid en voldoening kan het volgen van topsport ook gevoelens van boosheid, teleurstelling, frustratie en vijandigheid oproepen.

Het inspirerende effect van topsport komt tot uiting in de invloed van topsportprestaties op de omvang van de sportbeoefening. Dit wordt in de literatuur ook wel het *trickle-down effect* of het *inspiration-emulation-perspiration effect* genoemd. Dit effect bestaat eruit dat het beleven van een sportprestatie mensen inspireert zelf ook te gaan sporten en/of bewegen. Wetenschappelijke literatuur laat zien dat dit effect voor een beperkt aantal topsportprestaties en topsportevenementen kan worden aangetoond, maar dat een dergelijk effect bij de meeste onderzochte gevallen is uitgebleven. Voor zover het effect zich heeft voorgedaan, betrof het overwegend een kortetermijneffect. Ook zijn tegengestelde effecten gevonden, waarin aansprekende kampioenschappen werden gevolgd door een afnemende beoefening in de betreffende tak van sport.

Over de condities waaronder topsportprestaties en topsportevenementen wel en niet leiden tot een groei van de sportparticipatie is weinig bekend. Het is aannemelijk dat er een verband bestaat met de aard van de sportprestatie, de aard van het sportevenement, de aard van de symbolische betekenis van de topsporter, de aard van de sport in kwestie en de aard van de doelgroep; maar welke variabelen hierin doorslaggevend zijn is nog niet bepaald. Wel zijn er aanwijzingen dat topsportprestaties eerder leiden tot een verhoogde sportparticipatie in nieuwe, onbekende sporten en in sporten met een goede organisatie en infrastructuur. Ook wijst onderzoek erop dat dit inspiratie-effect er eerder toe bijdraagt dat sporters meer gaan sporten dan dat niet-sporters tot sportbeoefening worden bewogen.

## 6.3 Topsport draagt bij aan identificatie en verbondenheid

Mensen volgen topsport niet alleen omdat zij sport leuk vinden, maar ook omdat zij zich identificeren met deelnemende sporters, teams of clubs. Deze gevoelens van verbondenheid kunnen bijdragen aan persoonlijk welbevinden en leiden tot imitatie van gedrag en gevoelens van trots en empowerment.

Deze identificatiewaarde vervult een functie in het versterken van sociale integratie en sociale cohesie. Processen van identificatie en binding binnen een groep kunnen echter ook leiden tot overidentificatie (nationalisme) en samengaan met onderscheiding, concurrentie en soms ook vijandigheid ten opzichte van andere groepen.

De topsporter fungeert als rolmodel. Vooral jongeren laten zich in hun identiteitsontwikkeling inspireren door idolen, in het bijzonder muzikidolen en sporthelden. Er is voldoende empirische ondersteuning voor het feit dat veel jongeren zich door deze rolmodellen uit de topsport laten beïnvloeden, in het bijzonder in concreet

gedrag, zoals kleding, kapsel, trucjes, taalgebruik, et cetera. Er is echter weinig empirisch bewijsmateriaal voor de invloed van topsporters op waardeverandering, zoals gedisciplineerd werken of fair/foul play.

Al het onderzoek onderstreept het belang van media voor de mogelijkheden tot identificatie met topsporters en de invloed van media in de constructie van sporthelden en de waarden die zij vertegenwoordigen.

Voor (minderheids)groepen kan topsport een specifieke functie vervullen, in de zin dat sporthelden kunnen bijdragen tot bredere gevoelens van empowerment en sociale erkenning van de betreffende groep. Tegelijkertijd blijkt dat topsport kan bijdragen aan het bevestigen van stereotypen en vooroordelen over die (minderheids)groepen.

De literatuur bevestigt dat sportwedstrijden en sportprestaties in belangrijke mate bijdragen aan de beleving van gevoelens van nationale trots en verbondenheid. De vraag of sport een podium biedt voor het uiten van die nationale trots en verbondenheid of daaraan ook daadwerkelijk een eigenstandige impuls geeft, is op grond van het bestaande onderzoek minder duidelijk te beantwoorden. Recent Nederlands onderzoek geeft voor beide opties steun.

Topsportprestaties zijn daarmee voor Nederland (en elk ander land) van belang omdat zij symbolische verhalen vertellen over wie 'wij' zijn en welke helden ons land heeft voortgebracht. Vroegere topsportprestaties maken deel uit van ons cultuurhistorisch erfgoed dat zich in het collectieve geheugen van de bevolking heeft genesteld en gevoelens van verbondenheid en trots teweegbrengt.

## 6.4 Topsport stimuleert de economie

Topsport is aantrekkelijk en trekt wereldwijd een miljardenpubliek. Dit wordt mogelijk gemaakt door sportorganisaties, media en bedrijfsleven, die er tegelijkertijd ook van profiteren. Tzamen vormen zij een uitermate effectieve *golden triangle* die de economische waarde van topsport bepaalt.

De topsport fungeert als kraamkamer voor innovaties. Daarvan bestaan vele voorbeelden. Over de omvang en impact hiervan zijn geen gegevens voorhanden.

De economische impact van topsportevenementen verschilt naar belanghebbende (overheid, bedrijfstakken, etc.), het werkingsgebied (regionaal, nationaal) en de werkingsduur (korte of lange termijn). Belangrijke determinanten zijn het aantal bezoekers, hun herkomst en de aard en duur van hun bezoek. De economische effecten van topsportevenementen zijn positiever wanneer de organisatie ervan op steun van de lokale bevolking kan rekenen en er wordt geanticipeerd op het momentum dat het betreffende evenement biedt.

Investerings in topsportevenementen dienen geactiveerd te worden om hieruit economische meerwaarde te creëren. In het verleden is dat te vaak veronachtzaamd. Hier geldt hetzelfde als met betrekking tot de inspirerende werking van topsport: een aansprekend(e) topsportprestatie of topsportevenement is op zichzelf onvoldoende om *legacy*-effecten te verwachten. Flankerende beleidsinterventies zijn daarvoor noodzakelijk.

## 6.5 Slotbeschouwing

In beleidsstukken wordt vaak hoog opgegeven van de maatschappelijke betekenis van topsport. Dit is veelal gebaseerd op alledaagse indrukken over de impact die topsport uitoefent op bijvoorbeeld de onderlinge verbondenheid en nationale trots. Miljoenen grotendeels in oranje getooide mensen volgen de wedstrijden van het Nederlands elftal en verbinden zich als zodanig emotioneel met elkaar. Daar zal toch enig effect van uitgaan?

Op basis van literatuuronderzoek is in dit rapport nagegaan in hoeverre die toegeschreven maatschappelijke betekenissen worden onderschreven op basis van wetenschappelijk onderzoek. De conclusie die hieruit valt te trekken is dat topsport inderdaad diverse waarden vertegenwoordigt en dat daarvan uiteenlopende invloeden en effecten uitgaan: topsport biedt kansen op ontplooiing, enthousiasmeert en inspireert, draagt bij aan identificatie en verbondenheid, en stimuleert de economie.

Deze invloeden en effecten komen niet automatisch tot stand. Of en hoe zij zich voordoen, is afhankelijk van specifieke condities:

- zo kunnen topsport en onderwijs elkaar in de weg zitten omdat het beide veeleisende 'regimes' zijn. Maar wanneer dit goed wordt georganiseerd kunnen zij elkaar juist ook versterken;
- hetzelfde geldt voor de invloed van topsport op de latere levensloop. In de meeste gevallen blijkt er sprake te zijn van een positief effect. Een deel van de topsporters wordt in de transitie van topsporter naar ex-topsporter evenwel geconfronteerd met ernstige problemen. Die vragen om aandacht voor (ex-) topsporters tijdens en na hun topsportloopbaan;
- het enthousiasmerende en inspirerende effect van topsport geldt vooral ten aanzien van toeschouwers. Een effect van topsportprestaties en -evenementen op de omvang van de sportdeelname is slechts in een beperkt aantal gevallen aangetoond. Over de condities waaronder dit effect wel en niet optreedt, en over hoe dat effect kan worden beïnvloed, is nog weinig bekend;
- de identificatiewaarde van topsport vervult een functie in het versterken van sociale integratie en sociale cohesie. Er ligt echter een risico op de loer dat overidentificatie juist vijandigheid oproept. Dat risico wordt vermoedelijk niet zozeer bepaald door de sportcontext, maar vooral door de maatschappelijke omstandigheden waarin de sport zich voordoet;
- sportwedstrijden en sportprestaties zijn nauw verbonden met gevoelens van nationale trots en verbondenheid, maar het is nog onvoldoende duidelijk of sport een podium biedt voor het uiten van deze gevoelens of hieraan ook een eigenstandige impuls geeft;
- de economische impact van topsportevenementen verschilt naar belanghebbende, werkingsgebied en werkingsduur. Er is kennis voorhanden over de belangrijkste determinanten hiervan. Minder inzicht bestaat in de vraag hoe deze impact versterkt kan worden door flankerend beleid, zoals side events.

Vanwege de contextafhankelijkheid van de maatschappelijke betekenissen en de impact van topsport mag het niet verbazen dat er tegengestelde bevindingen uit het wetenschappelijke onderzoek naar voren komen.

Voor de toekomstige onderzoeksagenda betekent dit dat het onderzoek niet zozeer gericht moet worden op de vraag of topsport maatschappelijke betekenis heeft, maar vooral op de vraag onder welke omstandigheden en condities die betekenis tot stand komt en wat de aard van die betekenis is. Pawson & Tilley (2004) pleiten in dit verband voor een realistische evaluatiebenadering, uitgaande van het Context-Mechanisms-Outcomes principe: "What works for whom in what circumstances and in what respects, and how?" Daarvan uitgaande valt nog veel te leren: het onderzoek naar de maatschappelijke invloed en effecten van topsport is groeiende, maar nog altijd zeer beperkt van omvang.



# LITERATUUR

---

Abell, J., Condor, S., Lowe, R.D., Gibson, S. & Stevenson, C. (2007). Who ate all the pride? Patriotic sentiment and English football support. *Nations and Nationalism*, 13(1), 97-116.

Adriaanse, J. & Crosswhite, J. (2008). David or Mia? The influence of gender on adolescent girls' choice of sport role models. *Women's Studies International Forum*, 38, 383-389.

Alfermann, D. & Stambulova, N. (2007). Career transitions and career termination. In: G. Tenenbaum & R. C. Eklund (Eds.), *Handbook of Sport Psychology* (pp. 712-733). New York: Wiley.

Alfermann, D., Stambulova, N. & Zemaityte, A. (2004). Reactions to sport career termination: A cross-cultural comparison of German, Lithuanian and Russian athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 61-75.

Allender, S., Cowburn, G. & Foster, C. (2006). Understanding participation in sport and physical activity among children and adults: A review of qualitative studies. *Health Education Studies*, 21(6), 826-835.

Amara, M., Aquilina, D., Henry, I. & PMP Consultants (2004). *Education of Elite Young Sportspersons in Europe*. Brussels: European Commission: DG Education and Culture.

Anshel, M.H. & Porter, A. (1996). Efficacy of a model for examining self-regulation with elite and non-elite male and female competitive swimmers. *International Journal of Psychology*, 27, 321-336.

Appleton, P.R., Hall, H.K. & Hill, A.P. (2009). Relations between multidimensional perfectionism and burnout in juniorelite male athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 10, 457-465.

Appleton, P.R., Hall, H.K. & Hill, A.P. (2010). Family patterns of perfectionism: An examination of elite junior athletes and their parents. *Psychology of Sport and Exercise*, 11, 363-371.

Aquilina, D., Argent, E. & Henry, I. (2005). *A Review of Data on the Non-sporting Activities of Elite Athletes: Research Report Commissioned by UK Sport*. Loughborough: Institute of Sport and Leisure Policy, Loughborough University.

Aquilina, D. (2009). *Degrees of Success: Negotiating Dual Career Paths in Elite Sport and University Education in Finland, France and the UK*. Loughborough: Loughborough University.

- Armstrong, N. & McManus, A.M. (Eds.) (2011). *The Elite Young Athlete*. Basel: Karger.
- Ashton-Shaeffer, C., Gibson, H., Holt, M. & Willming, C. (2001). Women's resistant and empowerment through wheelchair sport. *World Leisure Journal*, 43(4), 11-21.
- Auweele Y. van den (2009). *Misbruiken in de sport*, <http://www.ethicsandsport.be/Bestanden/PDF/misbruiken%20in%20de%20sport%20vandenAuweele.pdf>.
- Azzarito, L. & Harrison Jr., L (2008). White men can't jump: Race, gender and natural athleticism. *International Review for the Sociology of Sport*, 43(4), 347-364.
- Baade, R.A. & Matheson, V.A. (2004). The quest for the cup: Assessing the economic impact of the World Cup. *Regional Studies*, 38, 343-354.
- Bairner, A. (2001). *Sport, nationalism, and globalization: European and North American perspectives*. Albany: State University of New York Press.
- Bairner, A. (2003). Political unionism and sporting nationalism: An examination of the relationship between sport and national identity within the Ulster unionist tradition. *Identities*, 10(4), 517-535.
- Baker, J., Cobley, S. & Schorer, J. (Eds.) (2011). *Talent identification and development in sport: International perspectives*. London: Routledge.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Barget, E. & Gouguet, J.J. (2007). The total economic value of sporting events theory and practice. *Journal of Sport Economics*, 8(2), 165-182.
- Barrer, P. (2007). 'Šatan is God!': Re-imagining contemporary Slovak national identity through sport. *Sport in Society*, 10(2), 223-238.
- Beamish, R. (1990). The persistence of inequality: An analysis of participation patterns among Canada's High Performance athletes. *International Review for the Sociology of Sport*, 25(2), 143-155.
- Beamon, K.K. (2010). Are sports overemphasized in the socialization process of African American males? A qualitative analysis of former collegiate athletes' perceptions of sport socialization. *Journal of Black Studies*, 41(2), 281-300.



- Berg, M. van den, Nooij, M. de & Koopmans, C. (2010). *Kengetallen kosten-batenanalyse van het WK voetbal*. Amsterdam: SEO.
- Bergsgard, N.A., Houlihan, B., Mangset, P., Nødland, S.I. & Rommetvedt, H. (2007). *Sport policy. A comparative analysis of stability and change*. Oxford/Burlington: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Bette, K.H. (2007). Sporthelden. Zur Soziologie sozialer Prominenz. *Sport und Gesellschaft*, 4(3), 243-263.
- Biskup, C. & Pfister, G. (1999). I would like to be her/him: Are athletes role models for boys and girls? *European Physical Education Review*, 5(3), 199-218.
- Black, D. (2008). Dreaming big: The pursuit of 'second order' games as a strategic response to globalization. *Sport in Society*, 11(4), 467-480.
- Blain, N., Boyle, R. & O'Donnell, H. (1993). *Sport and National Identity in the European Media*. Leicester: Leicester University Press.
- Blake, A. (2005). *The Economic Impact of the London 2012 Olympics*. Nottingham: Christoffel DeHaan Tourism and Travel Research Institute/Nottingham University Business School.
- Blok, P., Fernhout, G., Gerdes, E., Kandel, H., Schenk, S., Tunnel, C. & Bridges, T. (2011). *Verkenning Maatschappelijke Kosten en Baten van de Olympische en Paralympische Spelen 2028 in Nederland – Eindrapport*. Rotterdam/Amsterdam: Rebel/Arup.
- Blom, S. & Duijvestijn, P. (2008). *Combineren van topsport met studie, een inventarisatie van situatie en knelpunten rond de combinatie topsport en onderwijs*. Amsterdam: DSP-groep.
- Bloom, B.S. (1985). Generalizations about talent development. In: B.S. Bloom (Ed.), *Developing talent in young people* (pp. 507-549). New York: Ballantine.
- Bloom, B.S. (Ed.) (1985). *Developing talent in young people*. New York: Ballantine.
- Bloyce, D. & Smith, A. (2010). *Sport policy and development. an introduction*. London: Routledge.
- Blum, R.W. (2005). A case for school connectedness. *The adolescent learner*, 62(7), 16-20.

Bosscher, V. de, De Knop, P., Van Bottenburg, M. & Shibli, S. (2006). A conceptual framework for analysing Sports Policy Factors leading to international sporting success. *European Sport Management Quarterly*, 6(2), 185-215.

Bosscher, V. de, Bingham, J., Shibli, S., Van Bottenburg, M. & De Knop, P. (2008). *The global Sporting Arms Race. An international comparative study on sports policy factors leading to international sporting success.* Aachen: Meyer & Meyer.

Bosscher, V. de & Croock, S. de (2010). *De effectiviteit van de topsportscholen in Vlaanderen: een vergelijking van het loopbaantraject van topsporters al dan niet in een context van een topsportschool.* Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

Bosscher, V. de, Shilbury, D., Theeboom, M., Hoecke, J. van & De Knop, P. (2011). Effectiveness of national elite sport policies: a multidimensional approach applied to the case of Flanders. *European Sport Management Quarterly*, 11(2), 115-141.

Bosscher, V. de & Van Bottenburg, M. (2011). "Elite for all, all for elite?" An assessment of the impact of sport development on elite sport success. In: B. Houlihan & M. Green (Eds.), *Routledge handbook of sport development* (pp. 596-610). London: Routledge.

Bottenburg, M. van & Schuyt, K. (1996) *De maatschappelijke betekenis van sport.* Arnhem: NOC\*NSF.

Bottenburg, M. van (2001). *Global Games.* Urbana & Chicago: University of Illinois Press.

Bottenburg, M. van (2002, October). *Sport for all and elite sport. Do they benefit one another?* Paper for the IX World Sport for All Congress, Papendal, The Netherlands.

Bottenburg, M. van (2003), Top- en breedtesport: een siamese tweeling? In: Breedveld (Ed.), *Rapportage Sport 2003* (pp. 285-312). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bottenburg, M. van, Oldenboom, E. & De Knop, P. (2003). *Topsport voor Tilburg - Tilburg voor Topsport; Onderzoek in opdracht van de gemeente Tilburg.* 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Bottenburg, M. van (2009). Dat de beste moge winnen! Sport en meritocratie, *Idee. Tijdschrift van het kenniscentrum D66*, 30(5), 26-29.

Bottenburg, M. van (2009). *Op jacht naar goud. Het topsportklimaat in Nederland, 1998-2008.* Nieuwegein: Arko Sports Media.

Bottenburg, M. van (2010). Levensloop van topsporters: van pril talent tot oud-topsporter. In: A. Tiessen-Raaphorst, D. Verbeek, J. de Haan & K. Breedveld (Eds.) *Sport: Een leven lang. Rapportage sport 2010* (pp. 153-170). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bottenburg, M. van, Dijk, B., Elling, A. & Reijgersberg, N. (2012) *"Bloed, zweet en tranen – en een moment van glorie". 3-meting topsportklimaat in Nederland*. Nieuwegein: Arko Sports Media, Utrecht: Universiteit Utrecht/Mulier Instituut.

Bourg, J.F. & Gouguet, J.J. (2010). *The political economy of professional sport*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing limited.

Bowdin, G., Allen, J. & O'Toole, W (2006). *Events Management*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann.

Bradley, J.M. (2011). In-groups, out-groups and contested identities in Scottish international football. *Sport in Society*, 14(6), 818-832.

Braeckmans, P. (2005). *Onderzoek naar de relatie tussen topsport en breedtesport in Vlaanderen*. Unpublished master thesis. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

Brandes, L., Franck, E. & Nüesch, S. (2008). Local heroes and superstars: An empirical analysis of star attraction in German soccer. *Journal of Sport Economics*, 9(3), 266-286.

Branscombe, N.R. & Wann, D. (1991). The positive social and self concept consequences of sports team identification. *Journal of Sport and Social Issues*, 15(2), 115-127.

Breedveld, K. & Hover, P. (2011, 15 november). *Wel Olympische Spelen, geen Maatschappelijke Baten* (?). Geraadpleegd via [http://www.sportknowhow.nl/skx\\_nl/6453](http://www.sportknowhow.nl/skx_nl/6453) (15 november 2011).

Brettschneider, W.D. (1999). Risk and opportunities: Adolescents in top-level sport growing up with the pressure of school and training. *European Physical Education review*, 5, 121-133.

Brewer, B.W., Van Raalte, J.L. & Linder, D.E. (1993). Athletic identity: Hercules muscles or Achilles heel? *International Journal of Sport Psychology*, 24, 237-254.

Brewer, B.W., Cornelius, A.E., Stephan, Y. & Van Raalte, J.L. (2010). Self-protecting changes in athlete identity following anterior cruciate ligament reconstruction. *Psychology of Sport and Exercise*, 11, 1-5.

- Brittain, I. (2004). Perceptions of Disability and their Impact upon Involvement in Sport for People with Disabilities at all Levels. *Journal of Sport and Social Issues*, 28(4), 429-452.
- Brommick, R.D. & Swallow, B.L. (1999). I like being who I am: A study of young people's ideals. *Educational studies*, 25(2), 117-128.
- Bruce, T. (2010). *Analysing rugby and nationalism from below: "I was gutted" and other reactions by New Zealanders during the 2007 Rugby World Cup*. XVII World Congress of Sociology, Gothenburg, Sweden.
- Bruner, M., Munroe-Chandler, K. & Spink, K. (2008). Entry into Elite Sport: A Preliminary Investigation into the Transition Experiences of Rookie Athletes. *Journal of Applied Sport Psychology*, 20(2), 236-252.
- Bundesministerium des Innern (2005). *A Time to Make Friends. 5th Progress Report of the 2006 World Cup Office in preparation for the 2006 FIFA World Cup*. Berlin: Bundesministerium des Innern.
- Bush, A.J., Martin, C.A. & Bush, V.D. (2004). Sports Celebrity influence on the behavioural intentions of generation Y. *Journal of advertising research*, 44(1), 108-118.
- Butt, J. & Molnar, G. (2009). Involuntary career termination in sport: A case study of the process of structurally induced failure. *Sport in Society*, 12(2), 240-257.
- Butts, N.K., Gushiken, T.T. & Zarins, B. (Eds.) (1985). *The elite athlete*. New York: SP Medical and Scientific Books.
- Carlson, R.C. (1988). The Socialization of elite tennis players in Sweden: An analysis of the players' backgrounds and developments. *Sociology of Sport Journal*, 5, 241-256.
- Carrington, B. (1986). Social mobility, ethnicity and sport. *British Journal of Sociology of Education*, 7(1), 3-18.
- Carrington, B. & McDonald, I. (2001). *Race Sport and British Society*. London: Routledge.
- Cashman, R. (1995). *Paradise of sport: the rise of organised sport in Australia*. Oxford: Oxford University Press.
- CBS (2007). *De Nederlandse economie 2006*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Cecic Erpic, S., Wylleman, P. & Zupancic, M. (2004). The effect of athletic and non-athletic factors on the sports career termination process. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 45-59.

- Chalip, L. & Costa, C.A. (2005). Sport Event Tourism and the Destination Brand: Towards a General Theory. *Sport in Society*, 8(2), 218-237.
- Chelladurai, P. (2001). *Managing organisations for sport and physical activity: A systems perspective*. Scottsdale: Holcomb Hathaway Publishers.
- Coakley, J. (2004). *Sports in society: Issues and controversies*. Boston, MA: McGraw-Hill.
- Coalter, F. (2007). *A wider social role for sport: Who's keeping the score?* London: Routledge.
- Collins, M.F. & Buller, J.R. (2003). Social exclusion from high-performance sport: Are all talented young sports people being given an equal opportunity of reaching the Olympic podium. *Journal of Sport and Social Issues*, 27(4), 420-442.
- Collins, A., Flynn, A., Munday, M. & Roberts, A. (2007). Assessing the environmental consequences of major sporting events: The 2004/05 FA Cup final. *Urban Studies*, 44(3), 457-476.
- Conzelmann, A. & Nagel, S. (2003). Professional careers of the German Olympic athletes. *International Review for the Sociology of Sport*, 38(3), 259-280.
- Conzelmann, A., Gabler, H. & Nagel, S. (2001). *Hochleistungssport: Persönlicher Gewinn oder Verlust: Lebensläufe von Olympioniken*. Tübingen: Attempto.
- Côté, J. (1999). The influence of the family in the development of talent in sport. *The Sport Psychologist*, 13(4), 395-417.
- Côté, J., Baker, J. & Abernethy, B. (2003). From play to practice: A developmental framework for the acquisition of expertise in team sports. In J. Starkes & K.A. Ericsson (Eds.), *Expert performance in sports: Advances in research on sport expertise* (pp. 89-110). Champaign: Human Kinetics.
- Covington, M.V. (2000). Goal theory, motivation and school achievement: An integrative review. *Annual review of psychology*, 51, 171-200.
- Crawford, G. (2004). *Consuming sport; Fans, sport and culture*. Abingdon/New York: Routledge.
- Crompton, J.L. (2006). Economic Impact Studies: Instruments for Political Shenanigans? *Journal of Travel Research*, 45, 67-82.

- Csikszentmihalyi, M., Rathunde, K. & Whalen, S. (1993). *Talented teenagers. The roots of success & failure*. New York: Cambridge University Press.
- Curran, T., Appleton, P.R., Hill, A.P. & Hall, H.K. (2011). Passion and burnout in elite young soccer players: The mediating role of self-determined motivation. *Psychology of Sport and Exercise*, 12, 655-661.
- Dauncy, H. & Hare, G. (2000). World Cup France '98. Metaphors, Meanings and Values. *International Review for the Sociology of Sport*, 35(3), 331-347.
- Davies, L.E. (2010). Sport and economic regeneration: a winning combination? *Sport in Society*, 13(10), 1438-1457.
- DCMS (2010). *Plans for the legacy from the 2012 Olympic and Paralympic Games*. London: DCMS.
- DCMS (2011). *Government Olympic Executive. London 2012 Olympic and Paralympic Games. Annual report February 2011*. London: DCMS.
- De Vasconcellos Ribeiro, C.H. (2008). When success becomes a collective asset: social projects of former Brazilian soccer players. *Soccer & Society*, 9(4), 491-496
- Dejonghe, T. (2004). *Sport en Economie: Een noodzaak tot symbiose*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Denham, B.E. (2010). Correlates of pride in the performance succes of United States athletes competing on an international stage. *International Review for the Sociology of Sport*, 45(4), 457-473.
- Dohmen, T., Falk, A., Huffman, D. & Sunde, U. (2006). *Seemingly irrelevant events affect economic perceptions and expectations: The FIFA World Cup 2006 as a natural experiment*. Bonn: IZA.
- Donnelly, P., with B. Kidd, J. Harvey, M. MacNeill, B. Houlihan & K. Toohey (2010, june). *Repairing the broken pyramids: Realizing a participation legacy from the Olympic Games*. Paper presented at the European College of Sport Sciences, Antalya, Turkey.
- Donnelly, P., Nakamura, Y., Kidd, B., MacNeill, M., Harvey, J., Houlihan, B., Toohey, K. & Kim, K.Y. (2011). *Sport participation in Canada. Evaluating measurements and testing determinants of increased participation*. Toronto: University of Toronto.
- Duran, P. (2002). *The impact of Olympic Games on tourism. Barcelona: the legacy of the Games 1992-2002*. Barcelona: Centre d'Estudis Olímpics UAB.

- Durand-Bush, N. & Salmela, J.H. (2002). The development and maintenance of expert athletic performance: Perceptions of world and Olympic champions. *Journal of Applied Sport Psychology*, 14, 154-171.
- Dwyer, L., Forsyth, P. & Spurr, R. (2005). Estimating the impact of special events on an economy. *Journal of Travel Research*, 43(4), 351-359.
- EdComs (2007). *London 2012 – Legacy research: final report*. London: COI/DCMS.
- EFTEC (2005). *Olympic Games impact study – Stated preference analysis. Final report*. London: EFTEC.
- Eisen, G. & Turner, D. (1992). Myth & reality: social mobility of the American Olympic athlete. *International Review for the Sociology of Sport*, 27(2), 165-174.
- Elferink-Gemser, M.T., Visscher, C. & Lemmink, K.A.P.M. (2007). Multidimensional performance characteristics and performance level in talented youth field hockey players. A longitudinal study. *Journal of Sports Sciences*, 25(4), 481-490.
- Elias, N. & Dunning, E. (2007). *Sport en spanning: De zoektocht naar sensatie in de vrije tijd* [Quest for excitement. Sport and leisure in the civilizing process] (Bart Jonker Trans.). Amsterdam: Bert Bakker.
- Elling, A. (2002). 'Ze zijn er (niet) voor gebouwd'. In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit. Nieuwegein/'s-Hertogenbosch: Arko Sports Media/Mulier Instituut.
- Elling, A. (2009). Afscheid nemen van topsport. In: M. van Bottenburg, *Op jacht naar goud. Het topsportklimaat in Nederland, 1998-2008* (pp. 101-108). Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Elling, A. & Luijt, R. (2009). Different Shades of Orange? Media Representations of Dutch Women Medallists. In: P. Markula (Ed.), *Olympic Women and the Media: International Perspectives* (pp. 132-149). Houndmills: Macmillan.
- Elling, A., Van Hilvoorde, I. & Van den Dool, R. (2010). Topsport als motor voor nationale trots? *Sport & Strategie*, 4(8), 29-30.
- Elling, A., Van Hilvoorde, I. & Van den Dool, R. (2012). Topsport als motor voor nationale trots? *Mens & Maatschappij* 87(2), 101-124.
- Emrich, E., Fröhlich, M., Klein, M. & Pitsch, W. (2009). Evaluation of the elite schools of sport. *International review for the sociology of sport*, 44(2), 151-171.

- Enck-Wanzer, S.M. (2009). All's Fair in Love and Sport: Black Masculinity and Domestic Violence in the News. *Communication and Critical/Cultural Studies*, 6(1), 1-18.
- Ericsson, K.A., Krampe, R. & Tesch-Romer, C. (1993). The role of deliberate practice in the acquisition of expert performance. *Psychological Review*, 100, 363-406.
- ESRC, UEL & TGfS (2010). *Olympic Games impact Study – London 2011. Pre-Games report*. Swindon: ESRC.
- European Commission, 2007. *White paper on sport*. Brussels: Commission of the European Communities
- Evans, M.D.R. & Kelley, J. (2002). National pride in the developed world: Survey data from 24 nations. *International Journal of Public Opinion Research*, 14(3), 303-338.
- Fairley, S. & Gammon, S. (2005). Something lived, something learned: Nostalgia's expanding role in sport tourism. *Sport in Society*, 8(2), 182-197.
- Fan, W., Fan, H. & Lu, Z. (2010). Chinese state sports policy: Pre- and post-Beijing 2008. *The International Journal of the History of Sport*, 27(14-15), 2380-2402.
- Feddersen, A., Jacobsen, S. & Maenng, W. (2009). Sports heroes and mass sport participation: The (double) paradox of the German tennis boom. *Hamburg Contemporary Economic Discussions*, 29.
- Federal Government (2006). *2006 World Cup. Final report by the federal government*. Berlin: Press and Information Office of the Federal Government.
- Field, R. (2006). The ties that bind; A 2003 case study of Toronto's sport elite and the operation of commercial sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 41(1), 29-58.
- Fleming, S., Hardman, A., Jones, C. & Sheridan, H. (2005). 'Role models' among elite young male rugby players in Britain. *European Physical Education Review*, 11(1), 51-70.
- Fleuriel, S. & Vincent, J. (2009). The quest for a successful career change among elite athletes in France: A case study of a French rugby player. *Leisure Studies*, 28(2), 173-188.
- Foer, S. de (2006). Sport en nationale identiteit: Het Oranjegevoel, stimulans en obstakel voor de Nederlandse sport. In: P. de Knop, J. Scheerder & B. Vanreusel (Eds.), *Sportsociologie het spel en de spelers* (pp. 427-431). Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.



- Fourie, J. & Santana-Gallego, M. (2010). *The impact of mega-events on tourist arrivals. Working paper.* Stellenbosch/Santa Cruz de Tenerife: Stellenbosch University/Universidad de La Laguna.
- Frawley, S., Veal, A.J., Cashman, R. & Toohey, K. (2009). *'Sport for all' and major sporting events. Project paper 1: Introduction to the project.* Sydney: UTS School of Leisure, Sport and Tourism.
- Gardiner, S. & Chalip, L. (2006). *Leveraging a mega-event when not the host city: Lessons from pre-Olympic training.* CRC for sustainable tourism.
- Getz, D. (2007). *Event Studies: Theory, research and policy for planned events.* Oxford: Elsevier.
- Giesecke, J.A. & Madden, J.R. (2009). *Modelling Major Projects: what are the factors that determine net social benefits.* Monash University: Center of Policy Studies.
- Giorgio, M. de, Amaechi, J., Coalter, F., Corran, C., Hatton, D., Houlihan, B., Marcus, S., Patten, M. & Perfect, C. (2011). *More than a game. Harnessing the power of sport to transform the lives of disadvantaged young people.* London: The Centre for Social Justice.
- Giulianotti, R. & Armstrong, G. (2002). Avenues of Contestation: Football hooligans running and ruling urban spaces. *Social Anthropology*, 10(2), 211-238.
- Giulianotti, R. & Robertson, R. (2007). *Globalization and Sport.* Oxford: Blackwell.
- Globus, S. (1998). Athletes as role models. *Current Health*, 24(6), 25-28.
- GNTB (2008). *The 2006 FIFA World Cup and its effect on the image and economy of Germany.* Geraadpleegd via [http://www.germany-tourism.de/pdf/DZT\\_VWM\\_Bilanz\\_Bro2008\\_Eng.pdf](http://www.germany-tourism.de/pdf/DZT_VWM_Bilanz_Bro2008_Eng.pdf) (14 december 2009).
- Grant Thornton, Thorkildsen Barclay & Christoffel DeHaan Tourism and Travel Research Institute (2006). *Economic impact study of the London 2012 Olympic Games and Paralympic Games.* Cambridge: East of England Development Agency.
- Grant Thornton, Ecorys & Loughborough University (2011). *Report 1: Scope, research questions and data strategy. Meta-Evaluation of the impacts and legacy of the London 2012 Olympic Games and Paralympic Games.* London: Grant Thornton.
- Gratton, C., Shibli, S. & Coleman, R. (2005). 'Sport and economic regeneration in cities'. *Urban Studies*, 42(5/6), 985-999.

Green, B.C. & Jones, I. (2005). Serious Leisure, Social Identity and Sport Tourism. *Sport in Society*, 8(2), 164-181.

Green, M. & Houlihan, B. (2005). *Elite sport development. Policy learning and political priorities*. London and New York: Routledge.

Green, M. (2009). Podium or Participation? Analysing policy priorities under changing modes of sport governance in the United Kingdom. *International Journal of Sport Policy*, 1(2), 121-144.

Greenwood, B., Kanters, M. & Casper, J. (2006). Sport fan team identification formation in mid-level professional sport. *European Sport Management Quarterly*, 6(3), 253-265.

Grieve, J. & Sherry, E. (2011). Community benefits of major sport facilities: The Darebin International Sports Centre. *Sport Management Review*.

Grix, J. & Carmichael, F. (2012). Why do governments invest in elite sport? A polemic. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 4(1), 73-90.

Grupe, O. (1998). Hochleistungssport für Kinder aus pädagogischer Sicht. In: R. Daug, E. Emrich & C. Igel (Eds.), *Kinder und Jugendliche im Leistungssport* (pp. 32-44), Schorndorf: Hofmann.

Gustafsson, H., Hassmén, P., Kenttä, G. & Johansson, M. (2008). A qualitative analysis of burnout in elite Swedish athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 9, 800-816.

Guttmann, A. (1992). *The olympics. A history of the modern games*. Urbana/Chicago: University of Illinois Press.

Hagn, F. & Maening, W. (2007). Labour Market Effects of the 2006 Soccer World Cup in Germany. *IASE/NAASE Working Paper Series, Paper No. 07-16*.

Hanstad, D.V. & Skille, E.A. (2010). Does elite sport develop mass sport? A Norwegian case study. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 1, 51-68.

Hanton, S., Mellalieu, S.D. & Hall, R. (2004). Self-confidence and anxiety interpretation: A qualitative investigation. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 477-495.

Hargreaves, J. & Ferrando, M.G. (1997). Public opinion, national integration and national identity in Spain: The case of the Barcelona Olympic Games. *Nations and Nationalism*, 3(1), 65-87.

- Hargreaves, J. (1994). *Sporting females. Critical issues in the history and sociology of women's sports*. London: Routledge.
- Hautbois, C. & Durand, C. (2004). Sport and local economic development: the case of sport tourism. Proposition of local productive system, *Journal of Sport & Tourism*, 9(2), 185-214.
- Haynes, J. (2001). *Socio-economic impact of the Sydney 2000 Olympic Games*. Lucerne, Switzerland: Olympic Studies Centre/Universitat Autònoma de Barcelona.
- Heitzman, W.R. (1993). *Opportunities in sports and athletic careers*. Lincolnwood, Ill: VGM Career Horizons.
- Henry, I. (2010). *Elite athletes and higher education: Lifestyle, 'balance' and the management of sporting and educational performance*. Loughborough: Centre of Olympic Studies and Research, Loughborough University.
- Heuvel, A. van den & Conolly, L. (2001). *The impact of the Olympics on participation in Australia: Trickle down effect, discouragement effect or no effect?* Canberra: National Centre for Culture and Recreation Statistics, Australian Bureau of Statistics.
- Heuvel, M. van den (2000). *Fascinerende beelden. De ontwikkeling van de televisiesport in Nederland*. 's-Hertogenbosch: Diopter.
- Heyne, M., Maennig, W. & Süßmuth, B. (2007). Mega sporting events as experience goods. *Working Paper Series*, 07-06.
- Hidson, A. Gidlow, B. & Peebles, C. (1994). The 'trickle-down effect of top-level sport: myth or reality? A case-study of the Olympics. *Australian Journal of Leisure and Recreation*, 4(1), 16-31.
- Higham, J. & Hall, C. (2003). Editorial: Sport tourism in Australia and New Zealand: Responding to a dynamic interface. *Journal of Sport & Tourism*, 8(3), 131-143.
- Higham, J. & Hinch, T. (2006). Sport and tourism research: A geographic approach, *Journal of Sport & Tourism*, 11(1), 31-49.
- Hilvoorde, I., van, Elling, A. & Stokvis, R. (2010). How to influence national pride? The Olympic medal index as a unifying narrative. *International Review for the Sociology of Sport*, 45(1), 87-102.

- Hinch, T. & Higham, J. (2005). Sport, Tourism and Authenticity. *European Sport Management Quarterly*, 5(3), 243-256.
- Hoebeke, T., Deprez, A. & Raeymaeckers, K. (2011). Heroes in the Sports Pages. *Journalism Studies*, 12(5), 658-672.
- Hogan, K. & Norton, K. (2000). The 'price' of Olympic gold. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 3(2), 203-218.
- Holt, R. (1999). Champions, heroes and celebrities: Sporting Greatness and the British Public. In: J. Huntington-Whiteley (Ed.), *The Book of British Sporting Heroes* (pp.10-25). London: National Portrait Gallery.
- Hong, E. (2011). Elite Sport and Nation-Building in South Korea: South Korea as the Dark Horse in Global Elite Sport. *The International Journal of the History of Sport*, 28(7), 977-989.
- Horak, R. & Spitaler, G. (2003). Sport space and national identity. Soccer and skiing as formative forces: On the Austrian example. *American Behaviour Scientist*, 46(11), 1506-1518.
- Horne, J. & Manzenreiter, W. (Eds.) (2006). *Sport mega-events: social scientific analyses of a global phenomenon*. Malden MA: Blackwell/The Sociological Review.
- Horne, J. (2007). The four 'knowns' of sports mega-events. *Leisure studies*, 26(1), 81-96.
- Houlihan, B. (1997). Sport, national identity and public policy. *Nations and Nationalism*, 3(1), 113-137.
- Houlihan, B. (1997). *Sport, policy and politics: A comparative analysis*. London: Routledge.
- Houlihan, B. (Ed.) (2008). *Sport and society. A student introduction*. London: Sage.
- Hover, P. & Breedveld, K. (2009). Olympisch doel staat in schaduw van de reis. *Vrijtijdstudies*, 4(27).
- Hover, P. & Oldenboom, E. (2010). Kost van overheidsmiddelen in sportevenementen vereist meer kennis over maatschappelijke baten. *Sportlokaal*. Oosterbeek: VSG.
- Hughson, J. (2009). On sporting heroes. *Sport in Society*, 12(1), 85-101.
- Hunter, J.S. (2003). Flying the flag: Identities, the nation, and sport. *Identities*, 10(4), 409-425.

- Irlinger, P. (1994). The contribution of televised sports to the spread of sports activities. *International Review for the Sociology of Sport*, 29(2), 201-209.
- Jackson, S.J. & Ponc, P. (2001). Pride and prejudice: reflecting on sport heroes, national identity, and crisis in Canada. *Culture, Sport, Society*, 4(2), 43-62.
- Jarvie, G. (2006). *Sport, culture and society: An introduction*. London/New York: Routledge.
- Jinxia, D. (2001). Cultural changes: Mobility, stratification and sportswomen in the new China. *Culture, Sport, Society*, 4(3), 1-26.
- Jones, H.G. (1989). *The economic impact and importance of sport: A European Study*. Strasbourg: Committee for the Development of Sport.
- Jong, R. de, Vanreusel, B. & Van Driel, R. (2010). Relationships between mainstream participation rates and elite sport succes in disability sports. *European Journal of Adapted Physical Activity*, 3(1), 18-29.
- Jonker, L., Elferink-Gemser, M.T. & Visscher, C. (2009). Talented athletes and academic achievements: a comparison over 14 years. *High Ability Studies*, 20(1), 55-64.
- Jonker, L., Elferink-Gemser, M.T. & Visscher, C. (2010). Differences in self-regulatory skills among talented athletes: The significance of competitive level and type of sport. *Journal of Sport Sciences*, 28, 901-908.
- Jung, J. (1986). How useful is the concept of role model? A critical analysis. *Journal of Social Behavior and Personality*, 1(4), 525-536.
- Jungmann, B. (2011). *De sportcanon*. Amsterdam: Thomas Rap.
- Kadlcik, J. & Flemr, L. (2008). Athletic career determination model in the Czech Republic: A qualitative exploration. *International Journal for the Sociology of Sport*, 43(3), 251-269.
- Kalshoven, C. & Van Aggelen, W. (2006). *Soccernomics 2006. Epiloog*. Amsterdam: Economisch Bureau ABN AMRO.
- Kaplanidou, K. & Vogt, C. (2006). Do sport tourism events have a brand image? *Proceedings of the 2006 Northeastern Recreation Research Symposium*.
- Kees, L. (1995). Fame and fate: When role models fail. *Crisis*, 102(3), 8.

- Kendall, T.D. (2008). Celebrity misbehaviour in the NBA. *Journal of Sports Economics*, 9(3), 231-249.
- Késenne, S. (2000). *Samenleving & Sport (Sport en Economie)*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Késenne, S. (2005). Do we need an Economic Impact Study or a Cost-Benefit Analysis of a Sports Event? *European Sport Management Quarterly*, 5(2), 133-142.
- Kim, W. & Walker, M. (2011). Measuring the social impacts associating with the Super Bowl XLIII. *Sport Management Review*.
- Knop, de, P. & Hoyng, J. (1998). *De functies en betekenissen van sport*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Knop, de, P., Scheerder, J. & Vanreusel, B. (Eds.) (2006). *Sportsociologie. Het spel en de spelers*. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.
- Knoppers, A. & Elling, A. (2001). *Gender, etniciteit en de sportmedia: Productieprocessen en publieksinterpretaties*. Arnhem: NOC\*NSF.
- Knoppers, A. (2006) *Wat brengt sport teweeg?!* Oratie bijzondere leerstoel Pedagogiek. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- KNVB (2008). *Rood Weiss Blue. Euro 2008: een land wordt Oranje*. Zeist: KNVB.
- Kovac, M., Kolar, E., Bednarik, J. & Šugman, R. (2003). The model of publicly financing sport in the republic of Slovenia. *Acta Univ. Carol., Kinanthropol*, 39(1), 85-97.
- Kurscheidt, M. (2000). *Strategic Management and Cost-Benefit Analysis of Major Sport Events: The Use of Sensitivity Analyses Shown for the Case of the Soccer World Cup 2006 in Germany*. Paderborn: Arbeitspapiere des Fachbereichs Wirtschaftswissenschaften, Universität Paderborn.
- Kurscheidt, M., Preuss, H. & Schütte, N. (2008). Konsuminduzierter Impakt von Sportgrossevents am Beispiel der Fussball-WM 2006. *Wirtschaftspolitische Blätter*, 55, 59-74.
- Laakso, L. (1980). Social mobility of Finnish elite-athletes of different achievement level. *International Review for the Sociology of Sport*, 15(1), 97-105.
- Laberge, S. & Albert, M. (1999). Conceptions of masculinity and of gender transgressions in sport among adolescent boys. Hegemony, contestation, and social class dynamic. *Men and Masculinities*, 1(3), 243-267.

- Lally, P. (2007). Identity and athlete retirement: A prospective study. *Psychology of Sport and Exercise*, 8, 85-99.
- Lamprecht, M. & Stamm, H. (2000). *Sportaktivität und Sportkonsum der Schweizer Bevölkerung*. Basel/Bern/Zürich: Sport Schweiz.
- Landers, D.M. (Ed.) (1986). *Sport and elite performers*.ampaign, IL: Human Kinetics Publishers.
- Lavallee, D. & Wylleman, P. (Eds.) (2000). *Career transitions in sport: International perspectives*. London: Fitness Information Technology, Inc.
- Lavallee, D. & Robertson, H.K. (2007). In pursuit of identity: A qualitative exploration of retirement from women's artistic gymnastics. *Psychology of Sport and Exercise*, 8, 119-141.
- Lechner, F.J. (2007). Imagined communities in the global game: soccer and the development of Dutch national identity. *Global Networks*, 7(2), 215-229.
- Leeuwen, R. van & Kalshoven, C. (2006). *Soccernomics 2006*. Amsterdam: Economisch Bureau ABN AMRO.
- Lenskyj, H. (2010). Olympic impacts on bid and host cities. In: V. Girginov (Ed.), *The Olympics. A critical reader* (pp. 373-386). London: Routledge.
- Lindfelt, M. (2010). Elite sports in tension: making identification the core moral norm for professional sports in the future. *Sport in Society*, 13(2), 186-198.
- Lines, G. (1997). Media and Sporting Interests of Young People. In: G. McFee & A. Tomlinson (Eds.), *Education, sport and leisure: Connections and controversies* (pp. 67-177). Aachen: Meyer & Meyer.
- Lines, G. (2001). Villains, fools or heroes? Sports stars as role models for young people. *Leisure Studies*, 20(4), 285-303.
- Lockwood, P., Jordan, C.H. & Kunda, Z. (2002). Motivation by positive or negative role models: Regulatory focus determines who will best inspire us. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(4), 854-86.
- London East Research Institute (LERI) (2007). *Lasting legacy for London? Assessing the legacy of the Olympic games and Paralympic games*. London: University of East London.

Lucifora, C. & Simmons, R. (2003). Superstar effects in sport: Evidence from Italian soccer. *Journal of Sports Economics*, 4(1), 35-55.

Luijt, R., Reijgersberg, N. & Elling, A. (2009). *Alles voor de sport!?* (Gestopte) Topsporttalenten en hun ouders over investeringen, opbrengsten en offers. Nieuwegein/'s-Hertogenbosch: Arko Sports Media/Mulier Instituut.

Lutan, R. (2005). Indonesia and the Asian Games: Sport, nationalism and the "New Order". *Sport in Society*, 8(3), 414-424.

Lyle, J. (2009). *Sporting success, role models and participation: a policy related review* (Research Report no. 101). Edinbrough: SportsScotland.

MacGlancy, J. (1996). *Sport, identity and ethnicity*. Herndon, VA: Berg.

MacNamara, A., Holmes, P. & Collins, D. (2006). The pathway to excellence: the role of psychological characteristics in negotiating the challenges of musical development. *British Journal of Music Education*, 23(3), 285-302.

MacNamara, A., Button, A. & Collins, D. (2010a). The role of psychological characteristics in facilitating the pathway to elite performance. Part 1: Identifying mental skills and behaviours. *The Sport Psychologist*, 24(1), 52-73.

MacNamara, A., Button, A. & Collins, D. (2010b). The role of psychological characteristics in facilitating the pathway to elite performance. Part 2: Examining environmental and stage related differences in skills and behaviours. *The Sport Psychologist*, 24(1), 74-96.

Maguire, J. & Poulton, E. (1999). European identity politics in Euro 96; Invented traditions and national habitus codes. *International Review for the Sociology of Sport*, 34(1), 17-29.

Maguire, J. (1999). *Global Sport: Identities, Societies, Civilizations*. Cambridge: Polity Press.

Maguire, J. (2009). The social construction and impact of champions. *Sport in Society*, 12(9), 1250-1264.

Mallett, C. & Hanrahan, S. (2004). Elite athletes: Why does the fire burn so brightly? *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 183-200.

Martin, C.A. & Bush, A.J. (2000). Do role models influence teenagers' purchase intentions and behaviour? *Journal of consumer marketing*, 17(5), 441-454.



- Martindale, R.J.J., Collins, D. & Daubney, J. (2005). Talent development: A guide for practice and research within sport. *Quest*, 57, 353-375.
- Masterman, G. (2008). *Losing bids, winning legacies. An examination of the need to plan for Olympic legacies prior to the bidding*. ICOS.
- McHugh, D. (2006). *A cost-benefit analysis of an Olympic Games*. Kingston: Queen's University.
- McKay, J., Laurence, G., Miller, T. & Rowe, D. (1993). Globalization and Australian sport. *Sport Science Review*, 2(1), 10-28.
- McKenna, J. & Dunstan-Lewis, N. (2004). An action research approach to supporting elite student-athletes in higher education. *European Physical Education Review*, 10, 179-198.
- Messner, M.A. & Sabo, D.F. (Eds.) (1990). *Sport, men and the gender order: critical feminist perspectives*. Champaign (Ill): Human Kinetics.
- Messner, M.A. (1990). Masculinities and athletic careers: bonding and status differences. In: M.A. Messner & D.F. Sabo (Eds.), *Sport, men and the gender order: critical feminist perspectives* (pp. 97-108). Champaign (Ill): Human Kinetics.
- Miller, P.S. & Kerr, G.A. (2002). Conceptualizing excellence: Past, present, future. *Journal of Applied Sport Psychology*, 14(3), 140-153.
- Mondello, M.J. & Rische, P. (2004). Comparative economic impact analyses: Differences across cities, events and demographics. *Economic Development Quarterly*, 18(4), 331-342.
- Morgan, W. (1987). Reduction of state anxiety following acute physical activity. In: W. Morgan & S. Goldston (Eds.), *Exercise and mental health* (pp. 105-109). New York: Hemisphere.
- Mouraditis, A. & Michou, A. (2011). Perfectionism, self-determent motivation and coping among adolescent athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 12, 355-367.
- Muller, P., Adams, D. & Arthur, D. (2008). *An eclectic theory of sport*. University of Tasmania, Australian Innovation Research Centre.
- Muller, P. (2009). *Sport: What is it good for?* University of Tasmania, Australian Innovation Research Centre

Murphy, N.H. & Bauman, A. (2007). Mass sporting and physical activity events: Are they "bread and circuses" or public health interventions to increase population levels of physical activity? *Journal of Physical Activity & Health*, 4, 193-202.

Myers Hardin, M. & Hardin, B. (2004). The 'Supercrip' in sport media: Wheelchair athletes discuss hegemony's disabled hero. *Sociology of Sport Online*, 7(1).

Nauta, M.M. & Kokaly, M.L. (2001). Assessing Role model influences on Students' Academic and Vocational Decisions. *Journal of Career Assessment*, 9(1), 81-99.

New Zealand Tourism Institute (2007). *National Identity and Sport: An annotated bibliography*. AUT University.

Newby, L. (2003). *The extent to which the Commonwealth Games accelerated the social, physical and economic regeneration of East Manchester*. Manchester: DTZ Pieda Consulting.

NOC\*NSF (2006). *Olympisch Plan 2028: het sportklimaat op Olympisch niveau*. Arnhem: NOC\*NSF.

NOC\*NSF (2007). *Masterplan Talentontwikkeling 2006-2010*. Arnhem: NOC\*NSF.

NOC\*NSF (2009). *Expertrapport Nederlandse sport naar Olympisch niveau, een nadere uitwerking van het sportgedeelte van het Olympisch Plan 2028*. Arnhem: NOC\*NSF.

NOC\*NSF (2010). *Nederland in de top 10. Naar een winnend topsportklimaat*. Arnhem: NOC\*NSF.

North, J. & Lavallee, D. (2004). An investigation of potential users of career transition services in the United Kingdom. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 77-84.

Ogilvie, B. & Taylor, J. (1993). Career ermination issues among elite athletes. In: R. Singer, M. Murphey & L. Tennant (Eds.), *Handbook of research on sports psychology* (pp. 761-75). New York: Macmillan.

Ohmann, S., Jones, I. & Wilkes, K. (2006). The perceived social impacts of the 2006 Football World Cup on Munich residents. *Journal of Sport & Tourism*, 11(2), 129-152.

Oldenboom, E. (1999). *Brood & Spelen. De economische en maatschappelijke waardering van grote sportevenementen*. Amsterdam: MeerWaarde.

Oldenboom, E. (2001). *Evaluatie EK 2000*. Alphen aan den Rijn: Samson.

- Oldenboom, E.R. (2006). *Costs and benefits of major sports events: A case study of Euro 2000*. Amsterdam: Meerwaarde.
- Paice, E., Heard, S. & Moss, F. (2002). How important are role models in making good doctors? *BMJ*, 325, 707-717.
- Parent, M. (2008). Mega sporting events and sport development. In: V. Girginov, *Management of sport development* (pp. 147-163). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Patriksson, G. (1995). Social recruitment of former top athletes in Sweden. In: K.H. Bette (Ed.), *International Sociology of Sport: Contemporary Issues. Festschrift in Honor of Günther Lüschen*. Stuttgart: Nagelschmid.
- Patriksson, G. (1995). *The elite sports career*. Mölndal: University of Göteborg.
- Pawson, R. & Tilley, N. (2004). Realist evaluation. *Evaluation* 48, 1-36.
- Payne, W., Reynolds, M., Brown, S. & Fleming, A. (2003). *Sports role models and their impact on participation in physical activity: A literature review*. University of Ballarat, School of Human Movement and Sport Sciences.
- Pellegrino, G. & Hancock, H. (2010). *A lasting legacy. How major sporting events can drive positive change for host communities and economies*. Washington: Deloitte.
- Podlog, L. & Eklund, R.C. (2009). High level athletes' perceptions of success in returning to sport following injury. *Psychology of Sport and Exercise*, 10, 535-544.
- Poli, R. (2007). The denationalization of sport: De-ethnicization of the nation and identity deterritorialization. *Sport in Society*, 10(4), 646-661.
- Policy Research Corporation (2008). *De economische betekenis van sport in Nederland*. Den Haag: PRC.
- Potwarka, L.R. (2008). *An examination of the 'trickle down' effect of staging the Olympics on the physical activity levels of host nations: Evidence, future research, and implications for health professionals*. Presented at the 16th Annual University of Waterloo Graduate Student Leisure Research Symposium. University of Waterloo, Waterloo, Ontario, Canada.
- Poulton, E. (2004). Mediated patriot games: The construction and representation of national identities in the British television production of Euro '96. *International Review for the Sociology of Sport*, 39(4), 437-455.

Poynter, G. (2006). *From Beijing to Bow Bells: Measuring the Olympics effect*. London: University of East London.

Preuss, H. (2004). *The Economics of Staging the Olympics. A Comparison of the Games 1972-2008*. Cheltenham: Edward Elgar.

Preuss, H. (2006). Lasting effects of major sporting events. *Idrottsforum*, geraadpleegd via <http://www.idrottsforum.org/articles/preuss/preuss061213.pdf>.

Preuss, H. (2007). 'FIFA World Cup 2006 and its legacy on tourism'. In: R. Conrady & M. Buck (Eds.), *Trends and Issues in Global Tourism* (pp. 83-102). Berlin/Heidelberg: Springer.

Preuss, H., Kurscheidt, M. & Schütte, N. (2009). Konsummuster der Besucher von sportlichen Mega-Events. Zuschauerbefragungen zur Fussbal-Weltmeisterschaft 2006. In: S. Bogusch, A. Spellerberg, H.H. Topp & C. West (Eds.), *Organisation und Folgewirkung von Grossveranstaltungen* (pp. 65-83). Wiesbaden: VS Verlag.

Preuss, H. (2010). Financing of the Games: Interests, Winners and Losers. In: V. Girginov (Ed.), *The Olympics. A critical reader* (pp. 257-270). Londen: Routledge.

PriceWaterhouseCoopers (2005). *Olympic Games impact study. Final report*. London: DCMS.

Pummel, B., Harwood, C. & Lavallee, D. (2008). Jumping to the next level: A qualitative examination of within-career transition in adolescent event riders. *Psychology of Sport and Exercise*, 9, 427-447.

Purdy, D.A., Eitzen, D.S. & Hufnagel, R. (1982). Are athletes also students? The educational attainment of college athletes. *Social Problems*, 29, 439-448.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1999). *Nationale identiteit in Nederland: Internationalisering en nationale identiteit*. Den Haag: Sdu.

Radtke, S. & Coalter, F. (2009, September). *Elite Sports Schools: An international review on policies and practices*. Paper presentation 6th EAS Conference 'Breaking down the barriers between high performance sport and education'. Aarhus.

Rebeggiani, L. (2006). Public vs. private spending for sports facilities: The case of Germany 2006. *Public Finance and Management*, 6(3), 395-435.

Reijgersberg, N., Gijsbers, M. & Elling, A. (2010). *Dromen van de Top. Over investeringen van (ex-) status talenten en de invloed van topsportbeoefening op hun leven*. 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

Reints, A. & Wylleman, P. (2009, November). *Career Development and Transitions of Elite Athletes*. Paper presented at the Symposium Managing elite sports: A multidisciplinary perspective on the management of elite sports in Flanders. Barcelona, Spain: Centre d'Alt Rendiment (C.A.R.) Sant Cugat.

Renson, R. (2002). *Inclusion or exclusion? Possibilities and limitations for interaction between sport for all and elite sport [Abstract]*. Proceedings van het 9de World Sport for All Congress. 'Sport for All and Elite Sport: Rivals or partners?' (pp. 49). Arnhem, NL: NOC\*NSF.

Reysen, S. & Branscombe, N. (2010). Fanship and fandom: Comparisons between sport and non-sport fans. *Journal of Sport Behavior*, 33(2), 176-193.

Rich, G.A. (1997). The sales manager as a role model: effects on trust, job satisfaction and performance of salespeople. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 25(4), 319-28.

Riedl, L. (2006). *Spitzensport und das Publikum*. Schorndorf: Hofmann.

Riemer, A.B., Beal, B. & Riemer, B.A. (2000). The influences of peer and university culture on female student athletes' perceptions of career termination, professionalization, and social isolation. *Journal of Sport Behavior*, 23(4), 364-378.

Rojek, C. (2006). Sports celebrity and the civilizing process. *Sport in Society*, 9(4), 674-690.

Russel, D. & Wagg, S. (2010). *Sporting heroes of the North: Sport, heroism and the North of England*. Newcastle UK: Northumbria University Press.

Russell, G. (1993). *The social psychology of sport*. New York: Springer-Verlag.

Salmela, J.H. (1994). Phases and transitions across sports career. In: D. Hackfort (Ed.), *Psycho-social issues and interventions in elite sport* (pp. 11-28). Frankfurt: Lang.

Schyns, P. & Dekker, P. (2008). Sociale cohesie in de publieke opinie. In: P. Schnabel, R. Bijl & J. de Hart (red.), *Betrekkelijke betrokkenheid: studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008* (pp. 33-60). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Shank, M.D. & Beasley, F.M. (1998). Fan or fanatic. Refining a measure of sports involvement. *Journal of Sport Behavior*, 21(4), 435-43.

- Shanklin, W.L. & Miciak, A.L. (1996). Selecting sports personalities as celebrity endorsers. *Journal of Promotion Management*, 4(1), 1-11.
- Slepicka, P. (1995). Psychology of the sport spectator. In: S.J.H. Biddle (Ed.), *European Perspectives on Exercise and Sport Psychology* (pp. 270-289). Champaign, Ill: Human Kinetics.
- Sloan, L. (1979). The function and impact of sports for fans: a review of theory and contemporary research. In: J. Goldstein (Ed.), *Sports, games, and play, social and psychological viewpoints* (pp. 219-262). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Ass. Publ.
- Smith, A. & Porter, D. (Eds.) (2004). *Sport and national identity in the post-war world*. London: Routledge.
- Smith, M. (2008). *When the Games come to town: Host cities and the local impacts of the Olympics. A report on the impacts of the Olympic Games and Paralympics on host cities*. London: UEL..
- Sohi, A.S. & Yussuf, K.B. (1987). The socioeconomic status of elite Nigerian athletes in perspective of social stratification and mobility. *International Review for the Sociology of Sport*, 22(4), 295-303.
- Søbirk Petersen, T. (2010). Good athlete bad athlete? On the “role-odel argument” for banning performance-enhancing drugs. *Sport, Ethics and Philosophy*, 4(3), 332-340.
- Sotiriadou, K. (2005). *The sport development processes in Australia*. Sydney: University of Technology.
- Sotiriadou, K., Shilbury, D. & Quick, S. (2008). The attraction, retention/transition, and nurturing process of sport development: Some Australian evidence. *Health Sciences & Medicine Papers*. Bond University
- Spaaij, R. (2006). *Understanding Football Hooliganism. A comparison of Six Western European Football Clubs*. Amsterdam: Amsterdam University press.
- Sparvero, E. & Chalip, L. (2007). Professional teams as leverageble assets: Strategic creation of communal value. *Sport Management Review*, 10(1), 1-30.
- Stambulova, N.B. (1994). Developmental sports career investigations in Russia: A post-Perestroika analysis. *The Sports psychologist*, 8, 221-237.
- Stambulova, N.B. (2000). Athlete's crises: A developmental perspective. *International Journal of Sport Psychology*, 31, 584-601.

Stambulova, N., Stephan, Y. & Jäphag, U. (2007). Athletic retirement: A cross-national comparison of elite French and Swedish athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 8, 101-118.

Stambulova, N. & Wylleman, P. (2011, July). *Talent development and career development topics in sport psychology: Two liquids in one bottle or the same liquid in two bottles?* Presentation at the XIIIth FEPSAC European Sport Psychology Congress, Madeira, Portugal.

Sterken, E. (2006). Growth impact of major sporting events. *European Sport Management Quarterly*, 6(4), 375-389.

Sterken, E. (2007). *Macro-economische gevolgen van het organiseren van grootschalige sportevenementen*. Presentatie Nederland op Olympisch niveau.

Sterkenburg, J. van & Knoppers, A. (2004). Dominant discourses about race/ethnicity and gender in sport practice and performance. *International Review for the Sociology of Sport*, 39(3), 301-321.

Sterkenburg, J. van (2011). *Race, ethnicity and the sport media*. Amsterdam: Pallas Publication, Amsterdam University Press.

Stewart, B. & Nicholson, M. (2004). The impact of elite sporting success on organised sport participation in Australia [Abstract]. *Proceedings of the European Sport Management Congress, innovation through cooperation* (pp. 70-71). Ghent, BE: PVLO.

Stichting LOOT (2010). *Schoolbewegingen van jeugdige toptalenten in Nederland in de leeftijd 12 tot en met 18 jaar*. Alkmaar: Stichting LOOT.

Stier, J. (2007). Game, name and fame – afterwards, will I still be the same? A social psychological study of career, role exit and identity. *International Review for the Sociology of Sport*, 42(1), 99-111.

Stokvis, R. & Minee, R. (1986). De Olympische Spelen van 1992 en de georganiseerde sport in Nederland. *Spel en Sport*, 3, 2-5.

Stokvis, R. (2007). *Sport, publiek & media*. Apeldoorn: Het Spinhuis.

Stokvis, R. (2010). *De sportwereld: Een inleiding*. Nieuwegein: Arko Sports Media.

Sturgess, B. & Brady, C. (2007). *FIFA 2018: To bid or not to bid?* Geraadpleegd via <http://www.soccerinvestor.com/CC2018.pdf>.

Swart, K., Bob, U., Knott, B. & Salie, M. (2011). A sport and sociocultural legacy beyond 2010: A case study of the Football Foundation of South Africa. *Development Southern Africa*, 28(3), 415-428.

Sydenham, T. (2010). *A Lasting Legacy: How can London fully exploit the opportunities created by the Olympic Games in the recovery and to 2030? A report prepared for DCMS by the Work Foundation working with Oxford Economics. A peer review for DCMS.* London: DCMS.

Szabó Földasi, G. (2004). Social status and mobility of Hungarian elite athletes. *The International Journal of the History of Sport*, 21(5), 710-726.

Taks, M., Misener, L., Chalip, L. & Green, C.B. (2009). *Measuring the sport development impact of events: developing a protocol.* NASSS 2009.

Teubert, H., Borggreffe, C., Cachay, K. & Thiel, A. (2006). Verbundsysteme Schule Leistungssport-Funktionen und Erfolge. In: S. Braun u.a. (red.), *Sporttalente im Karrierekonflikt* (pp. 127-155). Aachen: Meyer & Meyer.

Thibault, L. & Babiak, K. (2005). Organizational changes in Canada's sport system: Towards an athlete-centred approach. *European Sport Management Quarterly*, 5(2), 105-132.

Thrane, C. (2001). Sport spectatorship in Scandinavia. A class phenomenon? *International Review for the Sociology of Sport*, 36, 149-163.

Tolleneer, J. (1993). Sports, modern myths and the socialization of young people. In: W. Duquet, P. De Knop & L. Bollaert (Eds.), *Youth sport. A social approach* (pp. 134-144). Brussel: VUB Press.

Tomlinson (Eds.), *Education, Sport and Leisure: Connections and Controversies* (pp. 167-77). Aachen: Meyer & Meyer.

Tomlinson, A. (Ed.) (2007). *The sports studies reader.* London/New York: Routledge.

Toohey, K. (2008). The Sydney Olympics: Striving for legacies-overcoming short term disappointments and long-term deficiencies. *The International Journal of the History of Sport*, 24(14), 1953-1971.

Toohey, K. & Veal, T. (Eds.) (2008). *The Olympic Games: A social science perspective.* Second edition, CABI, Wallingford, Oxfordshire.

Toohey, K. (2010). Post-Sydney 2000 Australia: A potential clash of aspirations between recreational and elite sport. *The International Journal of the History of Sport*, 27(16-18), 2766-2779.



- Topič, M.D. & Coakley, J. (2010). Complicating the relationship between sport and national identity: The case of post-socialist Slovenia. *Sociology of Sport Journal*, 27(4), 371-389.
- Torregrosa, M., Boixados, M., Valiente, L. & Cruz, J. (2004). Elite athlete's image of retirement: The way to relocation in sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 35-43.
- Tuck, J. (2003). Making sense of emerald commotion: Rugby union, national identity and Ireland. *Global Studies in Culture and Power*, 10, 495-515.
- UEL & TGfS (2010). *Olympic games impact study – London 2012. Pre-Games report*. London: University of East London/Thames Gateway Institute for Sustainability.
- UK Sport (2004). *Measuring success 2: The economic impact of major sporting events*. UK Sport.
- UK Sport (2007). *Measuring success 3: The economic impact of six major sports events supported by the world class events programme in 2005 & 2006*. UK Sport.
- UK Sport (2011). *The inspirational effects of major sporting events*. UK Sport.
- Umbach, P.D., Palmer, M.M., Kuh, G.D. & Hannah, S.J. (2006). Intercollegiate athletes and effective educational practices: winning combination or losing effort? *Research in Higher Education*, 47, 709-733.
- Ungerleider, S. (1997). Olympic athletes' transition from sport to workplace. *Perceptual & Motor Skills*, 84(3), 1287-1296.
- Vande Berg, L.R. (1998). The sports hero meets celebrityhood. In: L. Wenner (Ed.), *Mediasport* (pp. 135-153). London: Routledge.
- Vanreusel, B. & Bulcaen, F. (1992). *De sociale betekenis van sportdeelname*. Leuven: K.U. Leuven Faculteit voor Lichamelijke Opleiding.
- Vanreusel, B. (2002). Sport en culturele identiteit: De wielervedstrijd Ronde van Vlaanderen. In: P. de Knop, J. Scheerder & B. Vanreusel (Eds.), *Sportsociologie het spel en de spelers* (pp. 432-438). Maarsse: Elsevier Gezondheidszorg.
- Veal, A.J. & Frawley, S. (2009). *'Sport for All' and major sporting events: Trends in sport participation and the Sydney 2000 Olympic Games, the 2003 Rugby World Cup and the Melbourne 2006 Commonwealth Games*. Sydney: UTS School of Leisure, Sport and Tourism.

- Veal, A.J., (1994). *Leisure policy and planning*. Essex: Longman.
- Venkatachalam, L. (2003). The contingent valuation method: A review. *Environmental Impact Assessment Review*, 24, 89-124.
- Vescio, J., Wilde, K. & Crosswhite, J.J. (2005). Profiling sport role models to enhance initiatives for adolescent girls in physical education and sport. *European Physical Education Review*, 11, 153-170.
- Visscher, C. (2008). *Jeugdsport. Leren en presteren*. Oratie uitgesproken op 2 september 2008.
- VWS (1996). Nota *Wat sport beweegt*. Tweede Kamer, vergaderjaar 1996-1997, 25 125, nrs. 1-2. Den Haag: Sdu.
- VWS (1999). Nota *Kansen voor topsport. Het topsportbeleid van de Rijksoverheid*. Tweede Kamer, vergaderjaar 1998-1999, 26 429, nrs. 1-2. Den Haag: Sdu.
- VWS (2005). *Toekomstig sportbeleid; Nota Tijd voor sport, Bewegen, Meedoen, Presteren*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 30 234, nr. 2. Den Haag: Sdu
- VWS (2008). *De kracht van sport*. Beleidsbrief Sport. Den Haag: Ministerie van VWS.
- VWS (2009). *Uitblinken op alle niveaus, kabinetsstandpunt bij het Olympisch Plan 2028*. Den Haag: Ministerie van VWS.
- VWS (2011). *Sport en Bewegen in Olympisch perspectief*. Beleidsbrief Sport. Den Haag: Ministerie van VWS.
- Waite, G. (2001). The Olympic spirit and civic boosterism: The Sydney 2000 Olympics. *Tourism Geographies*, 3(3), 249-278.
- Waite, G. (2003). Social impacts of the Sydney Olympics. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 194-215.
- Walker, M. & Mondello, M.J. (2007). Moving beyond economic impact: A closer look at the Contingent Valuation Method. *International Journal of Sport Finance*, 2, 149-160.
- Walton, H., Longo, A. & Dawson, P. (2008). A contingent valuation of the 2012 London Olympic Games. A regional perspective. *Journal of Sports Economics*, 9(3), 304-317.

- Wann, D.L. (2001). *Sport Fans. The Psychology and Social Impact of Spectators*. New York: Routledge.
- Weed, M., Coren, E. & Fiore, J. (2009). *A systematic review of the evidence base for developing a physical activity and health legacy from the London 2012 Olympic and Paralympic Games*. Department of Health.
- Wensing, E.H. & Bruce, T. (2003). Bending the rules. Media representation of gender during an international sporting event. *International Review for the Sociology of Sport*, 38(4), 387-396.
- Westerbeek, H. & Smith, A. (2003). *Sport Business in the Global Market Place*. Palgrave Macmillan Ltd. (Dutch version: *Sportbusiness en de Mondiale Markt*. Nieuwegein: Arko Sports Media).
- Whannel, G. (1999). Sport stars, narrativization and masculinities, *Leisure Studies*, 18(3), 249-265.
- Whannel, G. (2000). Sport and the media. In: J.J. Cookley & E. Dunning, *Handbook of Sports Studies* (pp. 291-308). London: Sage Publications.
- Wong, L.L. & Trumper, R. (2002). Global celebrity athletes and nationalism: Fútbol, Hockey and the representation of nation. *Sport and Social Issues*, 26(2), 168-194.
- Wylleman, P., Alfermann, D. & Lavallee, D. (2004). Career transitions in sport: European perspectives. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 7-20.
- Wylleman, P. & Lavallee D. (2004). A developmental perspective on transitions faced by athletes. In: M. Weiss (Eds.), *Developmental sport and exercise psychology: A lifespan perspective* (pp. 507-527). Morgantown, WV: Fitness Information Technology.
- Wylleman, P., Lavallee, D. & Theeboom, M. (2004). Successful athletic careers. In: C. Spielberger (Ed.), *Encyclopedia of Applied Psychology* (pp. 511-518). San Diego, CA: Elsevier Ltd.
- Wylleman, P. & Reints, A. (2010). A lifespan perspective on the career development of talented and elite athletes: Perspectives on high-intensity sports. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 20(2), 101-107.
- Wylleman, P., De Knop, P. & Reints, A. (2011). Transitions in competitive sports. In: N.L. Holt & M. Talbot (Eds.), *Lifelong Engagement in Sport and Physical Activity* (pp. 63-76). New York: Routledge.
- Yperen, van (2004). *Over vlammen en afbranden*. Groningen: Drukkerij C. Regenboog.

Zimbalist, A. (2010). *A city has to be a very particular type of city for the Olympics to make sense*. Geraadpleegd via [http://www.eukn.org/Interviews/2010/A\\_city\\_has\\_to\\_be\\_a\\_very\\_particular\\_type\\_of\\_city\\_for\\_the\\_Olympics\\_to\\_make\\_sense](http://www.eukn.org/Interviews/2010/A_city_has_to_be_a_very_particular_type_of_city_for_the_Olympics_to_make_sense).

Zimmerman, B.J. (2006). Development and adaptation of expertise: The role of self-regulatory processes and beliefs. In: K.A. Ericsson, N. Charness, P.J. Feltovich & R.R. Hoffman (Eds.). *The Cambridge handbook of expertise and expertise performance*. New York: Cambridge University Press.

# BIJLAGE 1: SPORTBELEIDSDOCUMENTEN

| Beleidsdocument   | Betekenis, waarde, functie topsport   |
|---|---|
| <i>Wat sport beweegt</i> (VWS 1996)   | <ul style="list-style-type: none"> <li>• voorbeeldfunctie;</li> <li>• uitstraling naar de breedtesport (inspiratiebron);</li> <li>• passieve recreatie (ontmoetingsplek);</li> <li>• mogelijkheden bedrijfsleven.</li> </ul>  |
| <i>Kansen voor topsport</i> (VWS 1999)  | <ul style="list-style-type: none"> <li>• individuele dimensie:               <ul style="list-style-type: none"> <li>• ontwikkeling sportieve begaafdheid en persoonlijkheid;</li> </ul> </li> <li>• sociaal-culturele dimensie:               <ul style="list-style-type: none"> <li>• amusement;</li> <li>• inspiratie;</li> <li>• voorbeeldfunctie;</li> <li>• identificatie;</li> <li>• sociale ontmoetingsplaats;</li> <li>• lokale &amp; nationale trots;</li> </ul> </li> <li>• economische dimensie:               <ul style="list-style-type: none"> <li>• werkgelegenheid;</li> <li>• bron van economische activiteiten;</li> <li>• (Holland-)promotie;</li> <li>• lokale en regionale impulsen;</li> <li>• proeftuin voor innovatie.</li> </ul> </li> </ul> |
| <i>Tijd voor sport</i> (VWS 2005)   | <ul style="list-style-type: none"> <li>• inspiratiebron;</li> <li>• voorbeeld;</li> <li>• nationale trots;</li> <li>• Holland-promotie.</li> </ul>  |
| <i>De kracht van sport</i> (VWS 2008)   | <ul style="list-style-type: none"> <li>• saamhorigheid, trots en bezieling;</li> <li>• (internationale) ontmoeting, verbinding en inspiratie;</li> <li>• rolmodel.</li> </ul>   |
| <i>Uitblinken op alle niveaus, kabinetsstandpunt bij het Olympisch Plan 2028</i> (VWS 2009) | <ul style="list-style-type: none"> <li>• bron van trots;</li> <li>• verbondenheid;</li> <li>• inspireren;</li> <li>• Holland-promotie;</li> <li>• economische impuls;</li> <li>• olympische waarden: sportiviteit, vrede, broederschap.</li> </ul>  |

| Beleidsdocument   | Betekenis, waarde, functie topsport  |
|---|--|
| <p><i>Nederland in de top 10. Naar een winnend topsportklimaat (NOC*NSF 2010)</i></p> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• nationale trots;</li> <li>• onderlinge verbondenheid;</li> <li>• nationaal geluk;</li> <li>• verschaffen van binding en identiteit;</li> <li>• internationaal prestige;</li> <li>• topsport als bron van inspiratie: <ul style="list-style-type: none"> <li>• topsporter als inspirerend voorbeeld; helden voor de jeugd;</li> <li>• wisselwerking top- en breedtesport;</li> <li>• aanjaagfunctie in het streven naar een vitale, trotse samenleving, gestoeld op sportiviteit, daadkracht en doorzettingsvermogen.</li> </ul> </li> </ul> |
| <p><i>Sport en bewegen in Olympisch perspectief (VWS 2011)</i></p>                    | <ul style="list-style-type: none"> <li>• nationale trots, wij-gevoel, saamhorigheid;</li> <li>• bron van plezier;</li> <li>• inspiratiebron;</li> <li>• positieve uitstraling richting breedtesport;</li> <li>• Holland-promotie;</li> <li>• impuls stad en regionale economie.</li> </ul>   |

## BIJLAGE 2: OVERZICHTSLITERATUUR

| Auteur(s)  | Thema                                  | Relatie met topsport binnen publicatie   |
|--|--|--|
| Wilkerson & Dodder (1979, in: Vanreusel & Bulcaen 1992: 33)  | Sport algemeen                         | Sport: <ul style="list-style-type: none"> <li>• is een vorm van sociale controle;</li> <li>• is een middel tot socialisatie;</li> <li>• is een aangrijpingspunt voor sociale verandering;</li> <li>• biedt emotionele ontlading;</li> <li>• biedt kans op succesbeleving.</li> </ul>   |
| Grove & Dodder (1982, in: Vanreusel & Bulcaen 1992: 35-36)   | Sport-deelname                         | Geslachtsrolidentificatie; lokaal en nationaal bewustzijn; sociale integratie.   |
| Verbieren (1983, in: Vanreusel & Bulcaen 1992: 38)   | Disfuncties van sport                  | Sport bestendigt het heersende klassensysteem, is gevestigd op consumptie en uitbuiting, draagt bij tot ontwaarding van de persoon en van de samenleving, wordt gemanipuleerd in dienst van politieke en militaristische doelen, en is een forum voor commerciële en fiscale misbruiken.   |
| Bouet (1986, in: Vanreusel & Bulcaen 1992: 31)   | Actieve en passieve (top)sportdeelname | Micro: functies rechtstreeks met sport verwant, zoals presteren, winnen, succesbeleving, spektakelfunctie, interactiefunctie, vrijetijdsfunctie.<br>Meso: functies onrechtstreeks met sport verwant, zoals educatieve functie, therapeutische functie, militaristische functie.<br>Macro: externe functies afgeleid van sport, zoals een economische en politieke functie. |
| Claes (1986, in: Vanreusel & Bulcaen 1992: 34-35)  | Sport algemeen                         | Gezondheid, prestatie, vormende eigenschappen, sociaal contact, geloof in gelijke kansen, nationalisme, religie.   |
| Smith & Theberge (1987, in: Vanreusel & Bulcaen 1992: 34)  | Sport algemeen                         | Bekrachtiging en expressie van identiteit, groepsbinding, bijdrage tot status en prestige.   |
| Goodger & Goodger (1989, in: Vanreusel & Bulcaen 1992: 33); zie ook Kelly (1981, in: Vanreusel & Bulcaen 1992: 32) | Sport-deelname                         | Behoeftte aan opwindning, symbolische representatie van identiteit en van interacties in een collectiviteit.   |

| Auteur(s)                                  | Thema                  | Relatie met topsport binnen publicatie   |
|--|------------------------|--|
| Vanreusel & Bulcaen (1992)                 | Sport-deelname         | <ul style="list-style-type: none"> <li>• expressieve betekenis van sportdeelname;</li> <li>• representatief-symbolische betekenis van sportdeelname;</li> <li>• sociaalinteractieve betekenis van sportdeelname.</li> <br/> <li>• instrumentele functie;</li> <li>• expressieve functie;</li> <li>• symbolische functie.</li> </ul>  |
| Van Bottenburg & Schuyt (1996)             | Sport algemeen         | <ul style="list-style-type: none"> <li>• sport en karaktervorming;</li> <li>• sport en sociale binding (waaronder identificatie, integratie en emancipatie!);</li> <li>• sport en gezondheid;</li> <li>• sport en economie.</li> </ul>   |
| De Knop & Hoyng (1998)                     | Sport algemeen         | <ul style="list-style-type: none"> <li>• economische betekenissen;</li> <li>• identificatie;</li> <li>• nationalisme;</li> <li>• persoonlijke ontwikkeling;</li> <li>• sport als politiek instrument (o.a. het verkrijgen van prestige);</li> <li>• sociale mobiliteit door sport.</li> </ul>  |
| Van Bottenburg, Oldenburg & De Knop (2003) | Lokaal topsport-beleid | <p>Lokaal niveau:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• stadspromotie;</li> <li>• economische spin-off;</li> <li>• ontplooiing;</li> <li>• passieve recreatie;</li> <li>• sociale cohesie;</li> <li>• stimulering breedtesport.</li> </ul> <p>Waarden:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• ontplooiingswaarde;</li> <li>• welzijnswaarde;</li> <li>• inspiratiewaarde;</li> <li>• economische waarde;</li> <li>• promotionele waarde.</li> </ul> |
| Green & Houlihan (2005)                    | Topsport-beleid        | <p>Topsport heeft het vermogen om bij te dragen aan het behalen van (beleids)doelen buiten de sport: feelgoodfactor, economisch profijt (evenementen), diplomatieke waarde (2005: 1). Geen empirische ondersteuning.</p>   |



| Auteur(s)                         | Thema                                  | Relatie met topsport binnen publicatie  |
|-----------------------------------|--|---|
| Jarvie (2006)                     | Sport algemeen                         | Sport als <i>heritage</i> , als (cultureel) erfgoed (2006: 52); sport en identiteit (2006: 283-294).  |
| Elias & Dunning (2007)            | Sport, spanning en vrije tijd          | Sport als de centrale bron van identificatie, zin en bevrediging in het leven (2007: 283).  |
| Bergsgard et al. (2007)           | Sportbeleid                            | <p>Overheidsbemoedien in topsport op basis van argumenten met betrekking tot: gezondheid, militair succes, nationale trots, nationale eenheid, social peace en vermindering van criminaliteit (de <i>politicisation</i> van (top)sport) (2007: 156).</p> <p>Vanuit Brits beleid (geen empirie): beter imago van het land, economische prestaties (2007: 164).</p> <p>Noorwegen: topsport verdient publieke financiering vanwege de bijdrage aan 'culturele identiteit' (2007: 172).</p> |
| Preuss (2008), in: Houlihan (Ed.) | Olympics                               | Increased tourism; becoming a global city; getting better recognition in comparison to the capital city; a huge one-time economic boost; accelerated city development; career enhancement and additional jobs.  |
| Bloyce & Smith (2010)             | Sportbeleid en -ontwikkeling; Olympics | Promotion of the political system, generation of national pride, feel good factor; legacy (case study London 2012)  |



# BIJLAGE 3: TERMINOLOGIE

## Definities volgens Van Dale

Betekenis = dat wat iets, bv. een daad, beginsel of kwestie, zeggen wil.

Waarde = iets wat of voor zover het (in een bep. opzicht) betekenis heeft (vgl: ook als tweede lid in samenst. als de volgende, waarin het eerste lid het opzicht noemt waarin een zaak betekenis heeft cultuurwaarde, milieuwaarde, natuurwaarde).

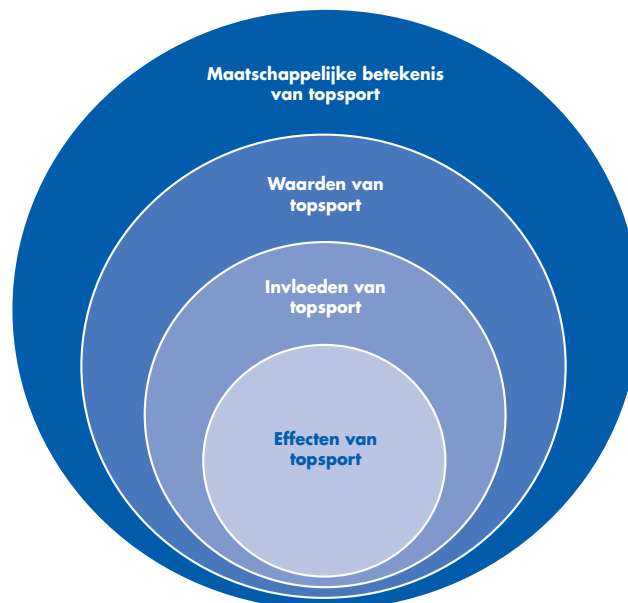
Functie = bijzondere werking en verrichting; als zodanig werken.

Invloed = inwerking van een zaak of omstandigheid op een andere (of op personen).

Effect = (1) uitwerking, gevolg (2) grote uitwerking, indruk op het gemoed, de verbeelding of stemming (van publiek, van aanwezigen).

## Operationalisering onderzoek

De maatschappelijke betekenis is inherent verbonden aan verschillende (soms ontastbare) waarden. Wetenschap en beleid kennen topsport bepaalde werkingen of functies toe. Van de definitie van functie als 'als zodanig werken' lijkt een zekere eenduidigheid uit te gaan; 'zo werkt het, en deze gevolgen heeft dit'. In dit onderzoek is deze werking echter niet eenduidig benaderd en wordt gesproken over invloeden. Slechts een deel van de invloeden is empirisch onderbouwd en kan daarmee als een effect van topsport worden gezien. Onderstaande figuur geeft dit schematisch weer:





# BIJLAGE 4: EERSTE ORDENING

Vanuit de literatuur die behandeld is in de bijlagen 1 en 2 komt onderstaande eerste ordening naar voren. Deze is verder geclusterd (zie grijze toevoegingen) tot de vier waarden zoals in het einddocument zijn gebruikt:

- ontplooiingswaarde;
- inspiratiewaarde;
- identificatiewaarde;
- economische waarde.

| Dimensie                           | Waarde  | Thema   |
|------------------------------------|---|---|
| <b>Individuele dimensie</b>        | Ontplooiingswaarde                            | Sociale mobiliteit en socialisatie van topsporters.   |
|                                    |   | Ontwikkeling van eigenschappen en competenties door topsport: <ul style="list-style-type: none"> <li>• in de talentontwikkelingsfase;</li> <li>• in de topsportfase.</li> </ul> |
|                                    |   | Blessures door topsport.  |
|                                    |   | Stoppen met topsport en de carrière na de sport.  |
| <b>Sociaal-culturele dimensie</b>  | Inspiratiewaarde                              | Stimulering breedtesport door topsportsucces.   |
|                                    |   | Stimulering breedtesport door evenementen (sociale <i>legacy</i> ).   |
|                                    | Identificatiewaarde                           | De topsporter als rolmodel.   |
|                                    |   | Fanidentificatie met een sportteam.   |
|                                    |   | Kritische vraagstukken: stereotypering.   |
|                                    |   | Doping.   |
|                                    |   | Nationale trots & identiteit.   |
|                                    | Regionale trots & identiteit.                 |   |
|                                    | Symbolische waarde<br>(→ Identificatie)       | De topsporter als held.   |
|                                    | Promotionele waarde<br>(→ Economisch)         | De topsporter als ambassadeur.  |
| <i>City/country branding</i> .     |   |   |
| Sporttoerisme.                     |   |   |
| Amusementswaarde<br>(→ Inspiratie) | Passieve recreatie & <i>experience good</i> . |   |
| <b>Economische dimensie</b>        | Economische waarde                            | Economische impact van een evenement ( <i>legacy</i> ).   |
|                                    |   | Economie, innovatie.  |





